

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Informatikai Kar
Térképtudományi és Geoinformatikai Tanszék

**A Kartográfiai Vállalat (1954–1992) hazai,
nem iskolai atlaszai
(I. Világatlaszok)**

Veszely Zsuzsanna
térképész szakos hallgató

Témavezető:

Dr. Márton Mátyás
egyetemi tanár

Budapest, 2014

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	2
2. Jelentősebb magyar világtalaszok a 20. század első felében	3
2. 1. Teljes Földrajzi Atlasz (1902)	3
2. 2. Nagy Magyar Atlasz (1906)	4
2. 3. Kogutowicz Teljes Földrajzi és Történelmi Atlasza (1911)	5
2. 4. Cholnoky: Földrajzi és statisztikai atlasz (1927)	6
2. 5. Á. T. I. Kisatlasz (1937)	7
2. 6. Bibliotheca Világtalasz (1948)	8
3. A Kartográfiai Vállalat megalakulása és korai fejlődése	10
4. Világtalasz, 1959	12
4. 1. Az atlasz felépítése	12
4. 2. Az atlasz tervezése és szerkesztése	15
4. 3. Névmutató	16
5. Politikai és Gazdasági Világtalasz, 1961	18
5. 1. Az atlasz felépítése	18
5. 2. Az atlasz tervezése és szerkesztése	20
6. Képes Politikai és Gazdasági Világtalasz, 1966	21
6. 1. Az atlasz felépítése	21
6. 2. További kiadások	23
7. Gazdasági Világtalasz, 1982/83	26
7. 1. Az atlasz felépítése	26
8. Nagy Világtalasz, 1985/86	31
8. 1. Az atlasz felépítése	31
9. Történelmi világtalasz, 1991	35
9. 1. Az atlasz felépítése	35
9. 2. Későbbi kiadások	38
10. Földrajzi világtalasz, 1992	39
10. 1. Változások, újítások a Nagy Világtalaszhoz képest	39
10. 2. Későbbi kiadások	41
11. Összefoglalás	42
12. Hivatkozott irodalom	43
13. Köszönetnyilvánítás	44

1. Bevezetés

A Kartográfiai Vállalat a II. világháború után egymaga látta el polgári térképekkel az országot. 1954 és 1992 között számos kiadványt adott ki. Ezek között vannak többek között turistatérképek, várostérképek, autótérképek, falitérképek, atlaszok. Dolgozatomban a vállalat által kiadott atlaszokat, azokon belül is a világtaszokat mutatom be.

A dolgozat elején a 20. század első felében készült fontosabb magyar atlaszokkal foglalkozom, melyek az előzményei voltak a Kartográfiai Vállalat atlaszainak. Utána röviden ismertetem a vállalat magalakulását és korai fejlődését. Ezután mindegyik világtaszot bemutatom, kitérek arra, hogy a különböző kiadásokban mi változott, milyen érdekes, fontos adatok, térképek vannak az atlaszokban.

Azért választottam ezt a témát, mert mindig is érdekelt az atlaszok, kiskoromban a Kartográfiai Vállalat atlaszaival ismerkedtem meg először. Az egyetemen az egyik óra keretében tanultunk az atlaszokról és úgy döntöttem, hogy részletesebben szeretnék foglalkozni velük.

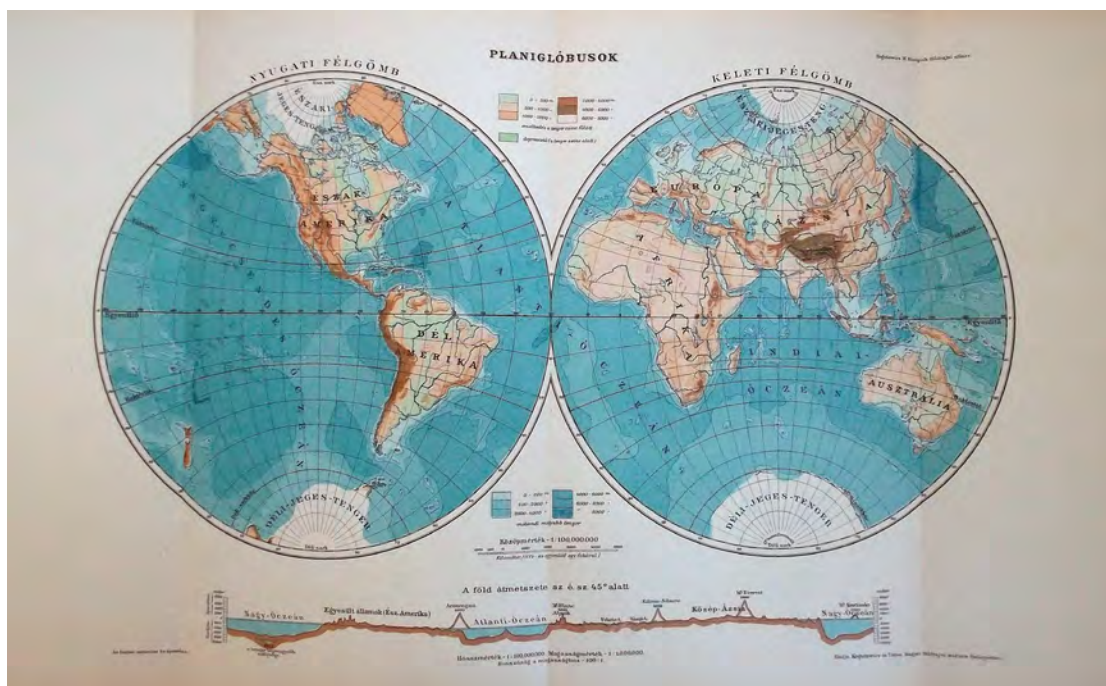
2. Jelentősebb magyar világtalaszok a 20. század első felében

2. 1. Teljes Földrajzi Atlasz (1902)

A 20. század előtt nem volt a nagyközönség számára készült magyar szerkesztésű atlasz, amely a Föld minden részét ábrázolta volna. Az első ilyen *Kogutowicz Manó* 1902-ben megjelent atlasza volt, melynek címe *Teljes Földrajzi Atlasz*. 68 főtérképet tartalmaz, és emellett számos melléktérképet. Az előszóban így írnak róla: „Jelen atlaszunk minden izében eredeti magyar munka s elejétől végéig intézetünkben készült hazai termék s kiadására azon cél is ösztönzött bennünket, hogy a művelt magyar közönséget függetlenítsük a külföldi kartografiai termékek inváziójától”.

Az atlasz 1912-ig öt kiadásban jelent meg, utóbb már történelmi lapokkal bővítve adták ki. Mérete az iskolai atlással megegyezik, mert 44 térképet onnan vett át, 24 térkép viszont újonnan készült. Sok térkép mérete nagyobb, mint az atlasz, így azokat ki kell hajtani (1. ábra). A térképeket csak a lap egyik oldalára nyomtatták.

A térképlapok előtt tájékoztató oldalakat találunk a csillagos égről, a Naprendszeréről, a térképi ábrázolás alapfogalmairól, a vetületekről. Az első térképek a teljes Földet ábrázolják, majd ezután Ázsiát, Afrikát, Ausztráliát és Polinéziát, Amerikát és a sarkvidékeket bemutató lapok következnek. Európával több lap foglalkozik, mint a többi kontinenssel, részletesebben ábrázolják az egyes országokat, országcsoportokat. Az európai rész végén vannak az Oszt-

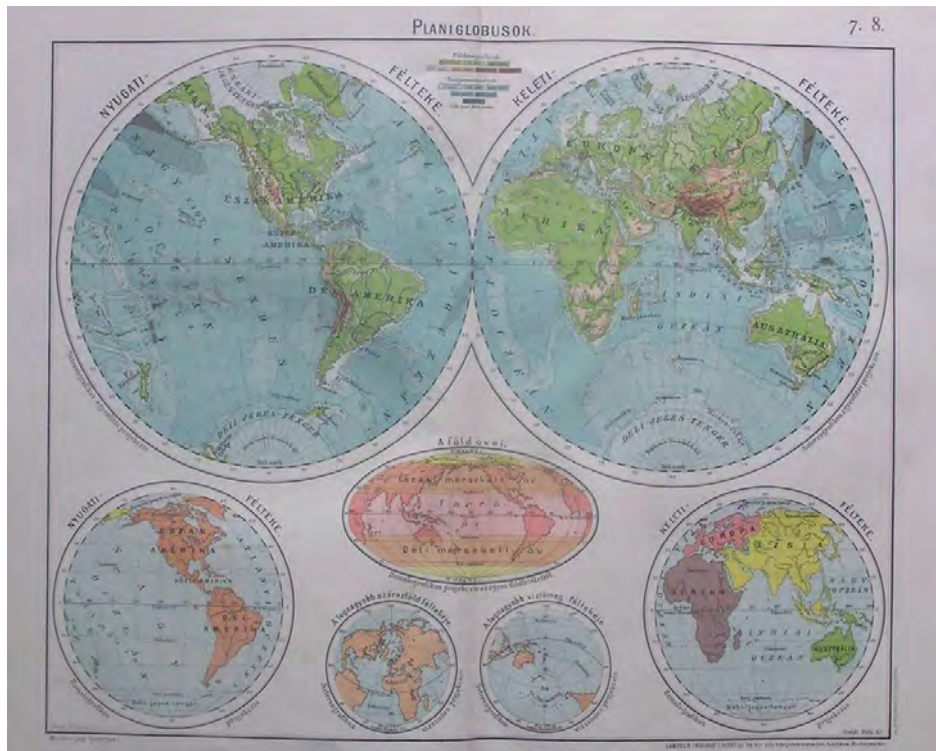
1. ábra. Planiglóbusok

rák–Magyar Monarchiát bemutató lapok és azon belül, a legvégén a Magyarországot ábrázoló térképek. Látható, hogy a ma leggyakrabban alkalmazott rendszernek az ellenkezője érvényesül, mégpedig, hogy először a távoli tájakat mutatják be és a végén Magyarországot. Minél közelebb kerülünk Magyarországhoz, annál több térkép foglalkozik az adott területtel.

2.2. Nagy Magyar Atlasz (1906)

A Magyar Földrajzi Társaság 1898-ban adott megbízást egy nagy magyar atlasz elkészítésére. A szerkesztés Dr. Brózik Károly nevéhez fűződik. 1906-ban készült el, és ahogy a bevezetésben írják: „az első MAGYAR VILÁGATLASZ, a melynek gondolata, terve, technikai megvalósítása minden részletében a magyar szellem és a magyar ipar terméke”. Azonban írják, hogy nem eredeti az összes térkép szerkesztése, de a Magyarországot ábrázoló lapok mind eredeti magyar munkák.

A tartalomjegyzék után itt is vannak tájékoztató oldalak, mint pl.: *A térképrajzolás*, *A látóhatár*, csillagászati ismeretek. Ezután következnek különböző területeket bemutató planiglóbusok (2. ábra), majd az Atlanti-, és a Csendes-óceánt bemutató lapok. Ezután számos világtérkép található. A Kogutowicz atlasszal ellentétben itt a világtérképek után rögtön Európa következik. A teljes Európát ábrázoló lapok után először következik Magyarország, majd

2. ábra. Planiglóbusok

„Ausztria és Magyarország”, és utána a többi európai ország. Európa után Ázsia következik, majd Afrika, Amerika, és végül Ausztrália és Polinézia. Ebben az atlaszban az Európán kívüli földrészeket már több térképlapon mutatják be.

Az atlasz végén egy 52 oldalas névjegyzék található, mely közel 16 000 nevet tartalmaz.

2. 3. Kogutowicz Teljes Földrajzi és Történelmi Atlasza (1911)

Ez az atlasz a már korábban említett Kogutowicz atlasz ötödik bővített és átdolgozott kiadása. A legnagyobb változást az hozta, hogy a földrajzi térképek mellett történelmi térképek is helyet kaptak az atlaszban. 130 fő- (ebből 23 történelmi térkép) és 80 melléktérképet tartalmaz.

A földrajzi rész is bővült, változott. Helyet kapott például Magyarország 1 : 900 000 méretarányú részletes térképe, melyet négy lapon ábrázoltak. Több térkép került be a Magyarországgal szomszédos államokról. A földrajzi rész elején lévő nem térképes rész is bővült.

A történelmi térképek nagyrészt Európát és Magyarországot, illetve a magyarokhoz kapcsolódó eseményeket mutatják be (3. ábra).

3. ábra. A Római Birodalom

2. 4. Cholnoky: Földrajzi és statisztikai atlasz (1927)

Ez az atlasz a G. Freytag & Berndt kiadó Welt-Atlas című kiadványának magyarított változata. A térképeken a neveket magyarították, ezenkívül a négy, Magyarországot ábrázoló térkép helyett húsz került az atlaszba. Annak ellenére, hogy az atlasz az I. világháború után jelent meg, a történelmi határokat vették alapul, mert úgy gondolták, hogy a trianoni határok csak ideiglenesek.

Az atlasz egy 143 oldalas statisztikai résszel indul, amely az eredetiben nem volt benne. Itt információt találunk pl. a csillagászatról, a Föld országairól, a világkereskedelemről vagy a legmagasabb építményekről. Ezután következnek a térképek 141 oldalon.

Az első pár oldalon itt is tájékoztató ábrák vannak, mint pl.: *A bolygórendszer*, *Az évszakok keletkezése*. Az elején van néhány térkép a Földről, a sarkvidékekről, és a Földközi-tengerről. Ezután egy Európa térkép, majd tizenegy oldalon keresztül Magyarországot bemutató térképek következnek (4. ábra). A főterképek mellett (amelyek egységesen 1 : 2 500 000-s méretarányban mutatják be Magyarországot) számos melléktérkép található a kisebb tájak-

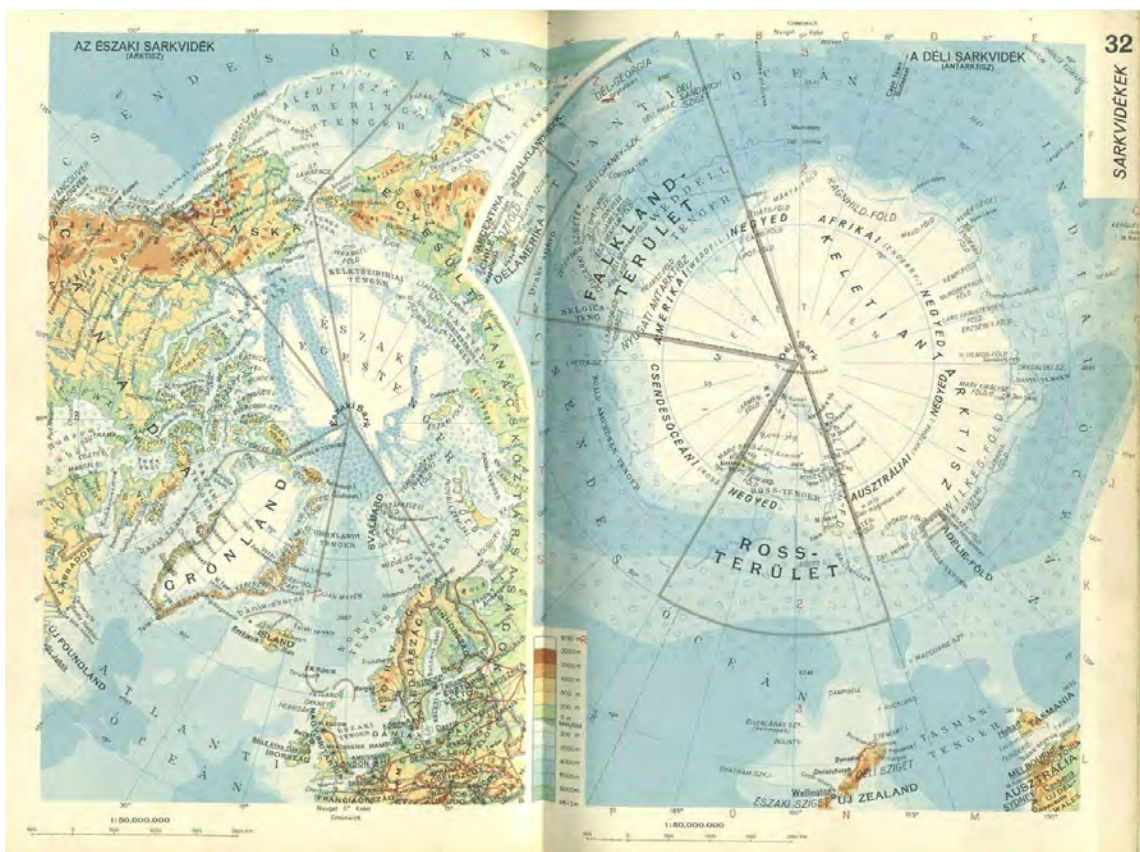
4. ábra. Magyarország

ról (pl.: Balaton, Bükk-hegység), városokról (pl.: Szeged, Kassa) nagyobb méretarányban. Magyarország után Európa többi országa következik, szintén részletesen, majd a többi kontinensről lényegesen kevesebb térkép. Végül ebben az atlaszban is található névmutató, mely 125 oldalas, és külön, 11 oldalon tüntették fel az elszakított területek helyneveit.

2. 5. Á. T. I. Kisatlasz (1937)

A Magyar Királyi Állami Térképészeti Intézet adta ki. Az atlasz elején földrajzi leírások és statisztikai táblázatok találhatóak, és ebben a szöveges részben 155 kisebb térkép kapott helyet. Ezeket a lapokat két színnel nyomtatták (fekete, vörösesbarna). Ezután következik 56 térkép. A térképeken a domborzatot színfoltokkal jelölték, mely Magyarországon eddig nem volt jellemző (5. ábra). A végén a névmutató található, mely tartalmazza a névírás elveit, a névmutató használatát és a rövidítéseket. A 30 000 nevet tartalmazó névmutató a nevek kiejtését is közli.

A *Bevezetőben* így írnak az atlaszról: „Örömmel hangsúlyozzuk azt, hogy ennek a Kisatlasznak újszerű leíró és statisztikai szövegrésze, sokszínű és szövegközi térképei, valamint kiejtést is magyarázó névmutatója immár teljesen magyar szakemberek munkája.”

5. ábra. Sarkvidékek

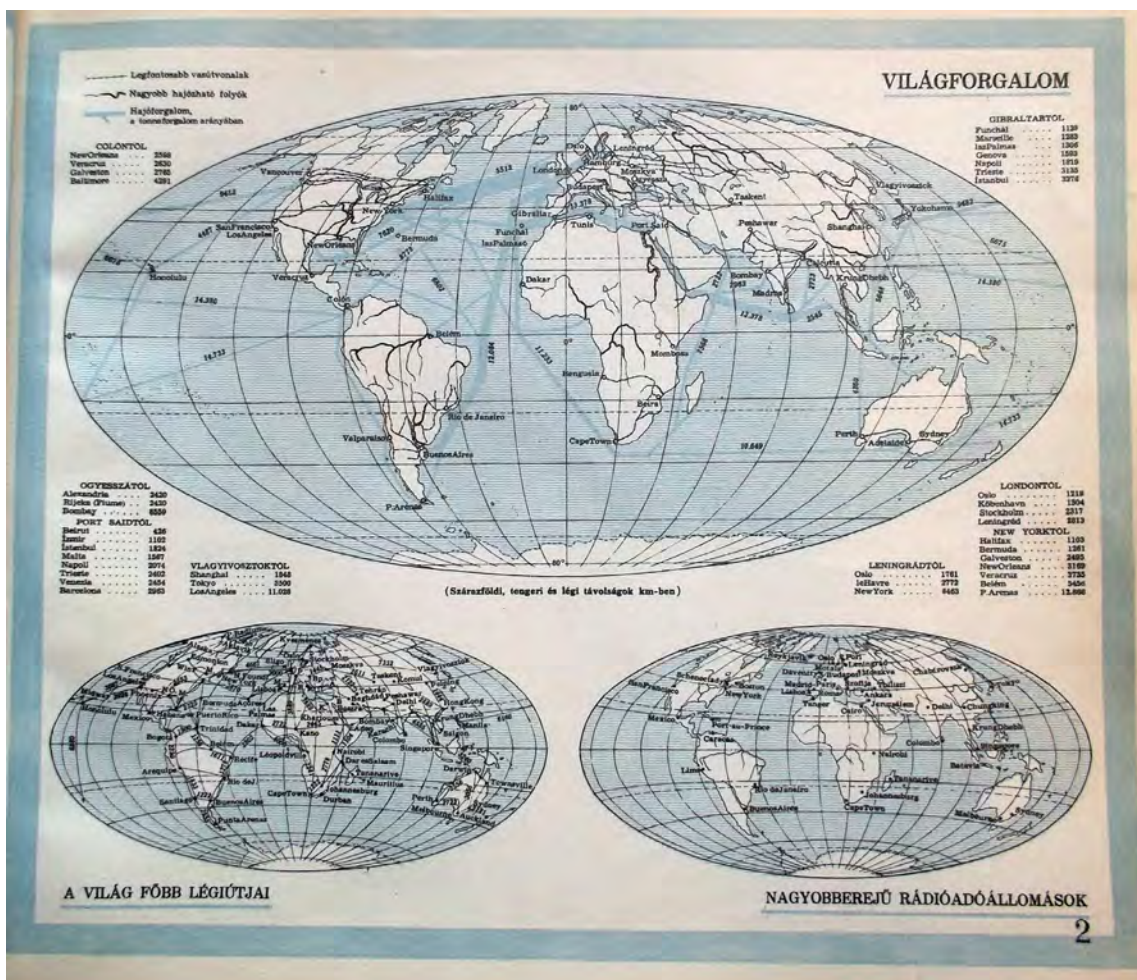
2. 6. Bibliotheca Világatlasz (1948)

Az atlasz szerkesztői Dr. Kéz Andor és Dr. Takács József. A II. világháború teljesen átformálta az Föld képét, sok országhatár megváltozott. Szükség volt egy új atlaszra, mely megmutatja a sok változást.

Az atlasz első fele szöveges, statisztikai rész, amely a Földről általában, és a Föld országairól nyújt rengeteg fontos és érdekes információt. Leírást adnak pl. az időzónákról, a legfontosabb folyókról, a fontosabb ásványi nyersanyagokról. A Föld országai betűrendben megtalálhatók, és mindegyikről közölnek néhány fontos adatot. A szöveges részt kétoldalasan nyomtatják, fekete színnel.

Ezután következnek a térképek. Ehhez egy oldalon áttekintő térképek is találhatóak *Térképes tartalommutató* címen. A térképek közül 36-ot két (6. ábra), 48-at több színből nyomtatnak (7. ábra).

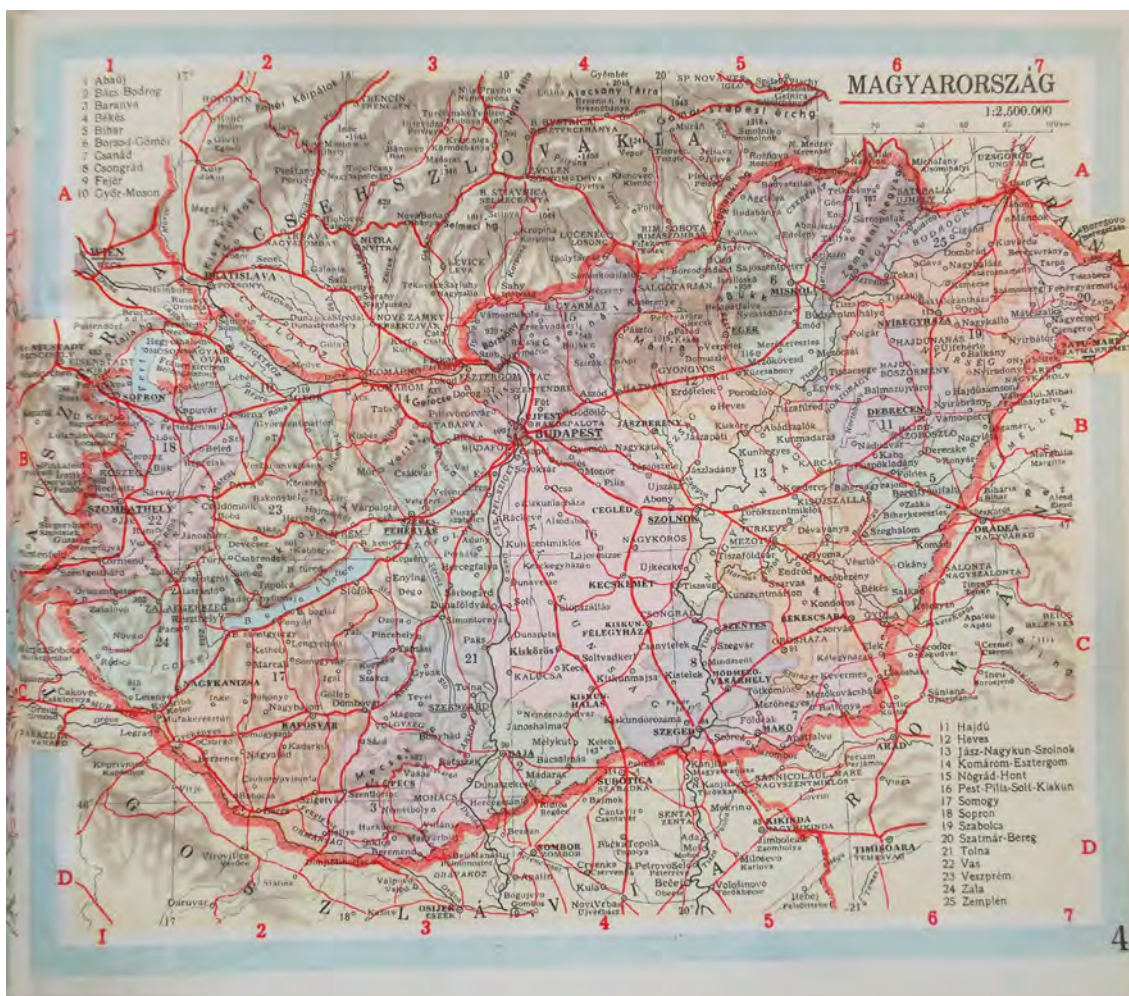
A kétszínű térképeken kék színnel nyomtatták a domborzatot (summer), a határokat, a tavakat, a keretet, egyes térképeken a nagyobb folyókat, felületi színeket és jeleket. A többi ele-

6. ábra. Világforgalom

met feketével nyomtatták. Ilyen térképek készültek többek között városokról, a Földről (tematikus térképek), országokról és kisebb tájakról is, pl.: Moszkva, Balaton, Északi-sarkvidék. A többszínű térképek kontinenseket és országokat ábrázolnak, ezek politikai színezésű térképek. A térképeket csak a lap egyik oldalára nyomtatták.

Az atlasz végén még egy 104 oldalas névmutató kapott helyet, amely a térképen szereplő nevek minden változatát tartalmazza.

7. ábra. Magyarország

3. A Kartográfiai Vállalat megalakulása és korai fejlődése

A II. világháború hatására számos területi, politikai változás lépett fel, melyeket új, korszerű térképen kellett bemutatni. A II. világháború azonban tönkretette a két világháború között működő térképkészítéssel foglalkozó magyar intézményeket, ezért nem volt, aki a lakosság növekvő térképigényét ki tudta volna elégíteni.

Az Állami Földmérési és Térképészeti Hivatal 1954. december 1-jén hozta létre a Kartográfiai Vállalatot, hogy ellássa a polgári térképészet igényeit. Az alapítólevél szerint a vállalat feladata:

„a) az 1 : 10 000 vagy annál nagyobb méretarányú, továbbá az 1 : 1 000 000 vagy annál kisebb méretarányú állami térképeknek, vagy külön szabályozás szerint bármilyen tárgyú és méretarányú állami térképeknek,

b) az igazgatási, közlekedési, turisztikai és egyéb polgári célokat szolgáló térképeknek és

c) az oktatási célokat szolgáló iskolai atlaszoknak és falitérképeknek

szerkesztése, összeállítása, sokszorosítása és kiadása, valamint a már kiadott térképek anyagának őrzése és kezelése” (Hegyí, 1989).

Az alapítólevélben meghatározott feladatokat később bővítették, a vállalat további jogokat kapott. 1959-ben a vállalat feladata lett a topográfiai térképkészítési, valamint a polgári célokat szolgáló fotogrammetriai munkák elvégzése is. A vállalat 1967-ben kiskereskedelmi jogot kapott, 1969-ben exportjogot, 1974-ben pedig importjogot nyert el.

A vállalat létszáma kezdetben 48 fő volt. Ez a létszám nagyon kevés volt ahhoz, hogy a hatalmas térképigényt kielégítsék. Ezenkívül a vállalat kezdeti fejlődését más tényezők is gátolták: kevés volt a hely, az alapanyag és nem volt saját nyomdája. A létszám növelésének első lépése volt, hogy az Állami Földmérési és Térképészeti Hivatal 1955-ben érettségizett fiatalok részére másfél éves kartográfusképző tanfolyamot indított, így 1957 februárjában az itt végzett 13 fő már be tudott kapcsolódni a munkába. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Természettudományi Karán 1953-ban alakult meg a Térképtudományi Tanszék. Itt szintén 1957-ben végzett az első évfolyam 14 fővel, és ők is növelték a vállalat létszámát.

A másik hiányosság volt kezdetben az alapanyaghiány, melyet a vállalat külföldi térképkiadókkal történt csere, vagy vásárlás útján enyhített. 1955-ben 145 db alapanyag állt rendelkezésre, 1964-ben már 18 131 db, 1988-ban 44 556 db (Hegyí, 1989).

Amikor 1959-ben a vállalat feladata lett a topográfiai munkák elvégzése, a Budapes-

ti Geodéziai és Térképészeti Vállalattól (BGTV) dolgozók és felszerelések is a vállalathoz kerültek, így nőtt a szakembergárda, de ami még fontosabb, hogy egy kis nyomda is a vállalathoz került. Ezt fejlesztették és megkezdődhetett a kiadványok egy részének vállalaton belüli nyomtatása.

4. Világatlasz, 1959

Nagyszabású, részletes, új magyar világatlasz hiánycikknek számított a térképpiacon az 1950-es évek második felében. A II. világháború után még inkább fokozódtak az igények a világpolitikai változásokat bemutató új, korszerű térképek iránt. A Kartográfiai Vállalat 1958-ban kezdte meg a munkálatokat, melyek rekordidő alatt be is fejeződtek, így 1959-ben megjelenhetett a Világatlasz. 40 000 példányban adták ki, és nem egészen két hónap alatt el is fogyott (Balla, 1959).

4. 1. Az atlasz felépítése

Az atlasz 196 oldalas, és ebből 80 térképoldal. Nagysága 24x33 cm. Az előzőkoldalakon áttekintőtérképek kaptak helyet, az elsőkön Magyarország és Európa, a hátulsón a többi kontinens. Ezután a belső címlap, a kolofonoldal és az előszó következik. Az előszóban azt írják, hogy a Föld folyamatosan fejlődik, változik, és az emberek kíváncsiak ezekre a változásokra. Az atlasz a Föld mai (1959-es) állapotát kívánja bemutatni minél részletesebben és pontosabban. Megemlítik még, hogy a politikai térképeken a helységnevek eredeti, hivatalos alakjukban szerepelnek, a természeti földrajzi összefoglaló térképek névanyaga viszont kizárólag magyar nyelvű. Ezután következik az egyoldalas tartalomjegyzék, amely tartalmazza az összes térkép

8. ábra. A Föld felszíne

címét, a méretarányal együtt. A következő oldalon a jelmagyarázat található.

Ezután következnek a térképoldalak. Elsőnek *A Föld felszíne* Érdi-Krausz György-féle összetett területtartó vetületben. A térkép méretaránya a 0. és a 60. szélességi fok között 1 : 85 000 000, a 60. és a 90. szélességi fok között 1 : 72 000 000. A sarkvidékeket külön, Lambert-féle azimutális területtartó vetületben ábrázolták, méretarányuk 1: 85 000 000 (8. ábra). Ezután következik minden kontinensről egy domborzati és vízrajzi térkép. A térképek méretaránya mindig akkora, hogy a kontinens elférjen egy vagy két oldalon (1 : 15 000 000–1 : 35 000 000). Az utolsó térképhez (Óceánia) melléktérképek is kapcsolódnak (pl.: Hawaii-szigetek, Midway-szigetek). Mint ahogy az előszóban is említették, a térképek teljes névanyaga magyar.

A következő néhány térkép Magyarországot mutatja be. Az első *Magyarország domborzata és vizei*. Itt már a külföldi településnevek elsődleges névalakja az országban hivatalos név, és csak zárójelben, alatta található a magyar név. Következő oldalon magyar városok térképei találhatóak egységesen 1 : 100 000-es méretarányban. Így könnyen össze lehet hasonlítani a különböző városok területét, városképét, lehet látni, hogy a különböző természeti adottságok hogyan alakították a várost. Ezek a térképek ábrázolják a növényzeti fedettséget, a települések alaprajzát, és summer is van rajtuk. A következő oldalon is hasonló térkép található *Budapest és környéke* címmel, 1 : 200 000-es méretarányban. Itt fel van tüntetve 28 nevezetesség is.

9. ábra. Magyarország északnyugati része

A következő négy oldalpáron Magyarország közigazgatási térképe található négy részre osztva. A térkép tartalmazza a településeket, fontosabb utakat, vasutakat, közigazgatási határokat (a belső közigazgatási határokat csak Magyarországon belül), tartalmaz még vízrajzot, summert, a fontosabb hegycsúcsok magassági értékeit és a domborzat neveit is. A külföldi településeket kevés kivétellel csak államnyelven írták meg. A térképlapok egységesen 1 : 550 000 méretarányúak. A térképeket keresőhálóval is ellátták, amely megegyezik a fokháló vonalaival (9. ábra).

Ezután következnek a politikai térképek a Föld többi országáról. Az első a teljes Földet ábrázoló térkép, szintén Érdi-Krausz György-féle összetett területtartó vetületben. A lap alján az országok zászlói találhatóak. A következő oldalon teljes Európa térképe található és utána Európa összes államát bemutató részletesebb térképek következnek. Ezek méretaránya 1 : 1 500 000, 1 : 2 500 000, 1 : 3 000 000, vagy 1 : 5 000 000. A Közel-Kelet a Görögországot tartalmazó térképen szerepel.

Az európai rész végén található egy 1 : 7 500 000 méretarányú Szovjetunió nyugati részét bemutató térkép, utána a teljes Szovjetuniót ábrázoló lap, és ezzel kezdődnek az Ázsiát bemutató lapok. Ezek már kisebb méretarányú térképek, de a tartalmuk, kivételük hasonló az európai lapokéhoz. Az atlasz Afrikát három lapon mutatja be, egységesen 1 : 18 000 000-s méretarányban. Ezután következik Amerika, mely összesen tizenegy oldal, majd Ausztrália egy oldalon. Szinte mindegyik politikai térképlap tartalmaz melléktérképeket. Ezek legtöbbször város-

10. ábra. Melléktérképek

térképek, iparvidékek vagy szigetek, de van térkép pl. a Magas-Tátráról és a Panama-csatornáról is (10. ábra). Az atlaszban Európán kívül nincs teljes kontinenst bemutató politikai térkép.

Itt az atlasz térképes része véget ér, a további 112 oldalon a névmutató található, és a hozzá kapcsolódó részek. Az elején vannak a névírás elvei, a névmutatóban használt rövidítések, a nevekben előforduló fogalmak jelentése és végül a névmutató. A névmutató is kék színben van nyomtatva, ugyanúgy, mint az összes térkép kerete és fókálózata és az atlasz elején található szöveges oldalak.

Mind a domborzati, mind a politikai térképek egységes kivittel, jelkulccsal, színfeldolgozással, generalizálással, logikus felépítéssel készültek. A térképlapok (kivéve a világtérképeket) azonos kerettel rendelkeznek, minden térképnek fel van tüntetve a címe, a méretaránya és a mértékléce.

4. 2. Az atlasz tervezése és szerkesztése

A térképek alapanyagai rendkívül gazdag tartalmú és új külföldi térképek, továbbá földrajzi kézikönyvek, útikönyvek, menetrendek voltak (Balla, 1959).

Elsőként a partvonalat és a vízhálózatot tervezték meg. A folyók kategorizálásának alapja az egy másodperc alatt szállított vízmennyiség. A domborzati nevek elhelyezése következett. Igyekeztek, hogy a megírás kövesse a csapásirányt, a vonulat gerincét. Ezután a táj-, sziget- és víznevek következtek, majd a határok. Egy-egy állam népsűrűségi térképe határozta meg az egyes területeken felvett települések számát. Ezeken kívül a gazdaságilag, közigazgatásilag, történelmileg, idegenforgalmilag fontos helyeket is megírták a térképeken, még akkor is, ha kevesebb volt a lakosságuk. A települések nevét a helységnévtárak alapján írták meg. Következtek az ország-, tartomány-, egyéb közigazgatási nevek, végül a vasút- és az úthálózat. Város térképeken nevezetességek is helyet kaptak. Magyar lapok esetében arra törekedtek, hogy minden községet és fontosabb külterületi lakott helyet feltüntessenek.

A névírás sok problémát okozott. Minden országnál, ahol nem latin betűvel írnak, meg kellett határozni, hogy melyik átírást használják. A természetföldrajzi neveket lehetőség szerint magyarul írták.

Színfelületek: Az államok, államszövetségek szélesebb, a szövetségi államok keskenyebb, egyéb közigazgatási egységek még keskenyebb színszalagot (határbandot) kaptak. A *Föld országai* című lapon tizenhatféle színösszetételt használtak, azért, hogy az egyes államszövetségek tartozékai azonos színt kapjanak, de egyforma színű államok ne kerüljenek egy-

más mellé. Ennek a lapnak az alapján készítették a többi politikai lapot is. A domborzati térképek tíz, a politikai térképek nyolc nyomási színnel készültek.

Domborzatábrázolás: A politikai lapok domborzatárnyékolással készültek (északnyugati ferde megvilágítással, kivéve a medencék területét, ahol szükség szerint eltértek ettől). A hegy- és vízrajzi lapok domborzatárnyékolással és hipszometrikus színezés alkalmazásával készültek. A szárazföldi területeken hat szint alkalmaztak a magassági viszonyok szemléltetésére. Tengereken, óceánokon nincs summer, csak batimetria (öt szín alkalmazásával), vagy egyszínű kék (politikai lapok).

Az atlasz érdekessége, hogy annak ellenére, hogy a térképeknek van kerete, a lapok mégis kifutó jellegűek, mert a kereten kívül a lap széléig egy szürke sáv található.

Miután elkészültek a tervek, a tisztázati rajz készítése következett, melyet négy asztralonra rajzoltak. A korábban használt papírral szemben az asztralonnak számos előnye van. Nem változtatja a méretét, átlátszó, ami a pontos illesztést megkönnyíti, és ha valamit rosszul rajzoltak, könnyebb volt kijavítani.

Az első asztralonra a kék és szürke vonalas elemeket rajzolták (keret, fókálózat, határok, vízrajz, útrajz). A másodikra kerültek a víznevek. A harmadikon a települések jelei, közigazgatási-, domborzati-, településnevek kaptak helyet. A negyedikre a piros elemek kerültek (vasutak, korallok, működő vulkánok, kivezető irányok). A tervek és a tisztázati rajzok 1,6-szoros nagyításban készültek, melyeket később fototechnikai úton kicsinyítettek le a megfelelő méretre. A kicsinyítés folytán a minőség lényegesen javult.

4. 3. Névmutató

A magyar kartográfiában ezelőtt még nem állítottak össze ilyen hatalmas névanyagot tartalmazó névmutatót. A névmutató kb. 59 000 nevet tartalmaz. Az összeállításán 23 ember összesen 3900 órát dolgozott. Az összes politikai és egy domborzati lap (Óceánia) neveit kigyűjtötték, ezeken a lapokon található keresőhálózat. Így a névmutató az atlaszban előforduló összes nevet tartalmazza (Balla, 1959/2).

Néhány probléma is felmerült a névmutató készítése közben, pl.: ha a település jele az egyik, a nevének megírása a másik foktrapézba esett. Ilyen esetben azt a keresőbetűt és számot adták meg, amelyikben a helységjel szerepelt. Másik felmerülő kérdés az volt, hogy milyen ábécét használjanak. A megoldás az lett, hogy nemzetközi ábécét használtak két eltéréssel, az o, ö valamint az u, ü betűket külön szedték.

A neveket adatokkal látták el, hogy még gazdagabb legyen a névmutató tartalma. A természetföldrajzi név után feltüntették a földrajzi fogalmat, ha az nem volt benne a nevében, pl: Tisza, f. (folyó). Utána következett az adat: csúcs esetében a magasság (m); tó, tenger esetében a terület (km²), és a legjellemzőbbeknél a legnagyobb mélység (m); tengersiz, csatorna esetében a szélesség és a hosszúság (km); folyók esetében a hosszúság (km), nagyobbaknál a vízgyűjtőterület (km²). A természetföldrajzi neveket dőlten írták.

Clarion, Iowa, USA, 72—73 B 4	Cloppenburg, NSzK, 13 900, 36—37 C 3
Clarion, Pa., USA, 72—73 I 5	Cloquet, Minn., USA, 72—73 B 2
Clarión, sz., 74—75 B 4	Clorinda, Arg., 6000, 78—79 G 3
Clark, S. D., USA, 70—71 G 3	Cloud Pk., cs., 1135 m, 70—71 E 3
Clarke River, Auszt., 80 H 4	Clovis, N.Mex., USA, 17 300, 70—71 F 5
Clark-fok, 72—73 H 3	Cluain Tarbh (Clontarf), Dublin, Ír., 42—43 L 10
Clarksburg, W.Va., USA, 32 000, 72—73 H 6	Cluj (Kolozsvár), Rom., 154 800, 32—33 D 3
Clarksdale, Miss., USA, 16 500, 70—71 H 5	Clun, NBr., 42—43 I 9
Clarkstown, Can., 69 S 7	Cluny, Fr., 40—41 K 5
Clarksville, Ark., USA, 70—71 H 4	Cluses, Fr., 38—39 K 5
Clarksville, Mo., USA, 72—73 C 6	Clusone, Ol., 7300, 46—47 C 2
Clarksville, Tenn., USA, 16 200, 72—73 E 7	Clyde, f., 157 km, 42—43 E 4
Claro, Sv., 38—39 N 5	Cmielów, Lgy., 30—31 J 6
Cláudio, Braz., 76—77 I 8	Cna, f., 465 km, 52—53 G 3
Claurie-et-Curie, Fr., 40—41 R 11	Cnel. Brandsen, Arg., 78—79 G 5
Clausnitz, NDK, 36—37 X 20	Cnel. Dorrego, Arg., 78—79
Clausthal-Zellerfeld, NSzK, 17 200, 36—37 D 4	

11. ábra. Részlet a névmutatóból

Államneveknél az állam magyar neve után következett a hivatalos neve, majd területének, lakosságának adatai és a hivatalos nyelv. Az államok és szövetségi államok neveit csupa nagybetűvel írták.

A településeknél a név után következett: a Szovjetunió esetében a szovjetköztársaság, az USA esetében a szövetségi állam, Magyarország esetében a megye neve, majd minden névnél az állam neve és a lakosság száma, amit magyar településnél tízre, többinél százra kerekítettek. Külföldi települések esetében általában tízezertől fölfelé adták meg az adatokat, de ritkábban lakott országoknál lementek ezerig.

Az összes névnél a sor végén van az oldalszám és a keresőadatok. A keresőbetű két földrajzi hosszúság, a keresőszám két földrajzi szélesség közötti területsávot jelöl (11. ábra).

5. Politikai és Gazdasági Világatlasz, 1961

Az 1959-ben kiadott atlasznak nagy sikere volt, ezért rövid időn belül, két év múlva kiadták a következőt 35 000 példányban. Ez az atlasz az előzőhöz képest 88 oldallal több, összesen 168 térképoldalon több mint 400 térképet tartalmaz. A 110 szövegoldal 190-re gyarapodott. Az atlasz nagysága: 34x25x3,5 cm (Dudar, 1962).

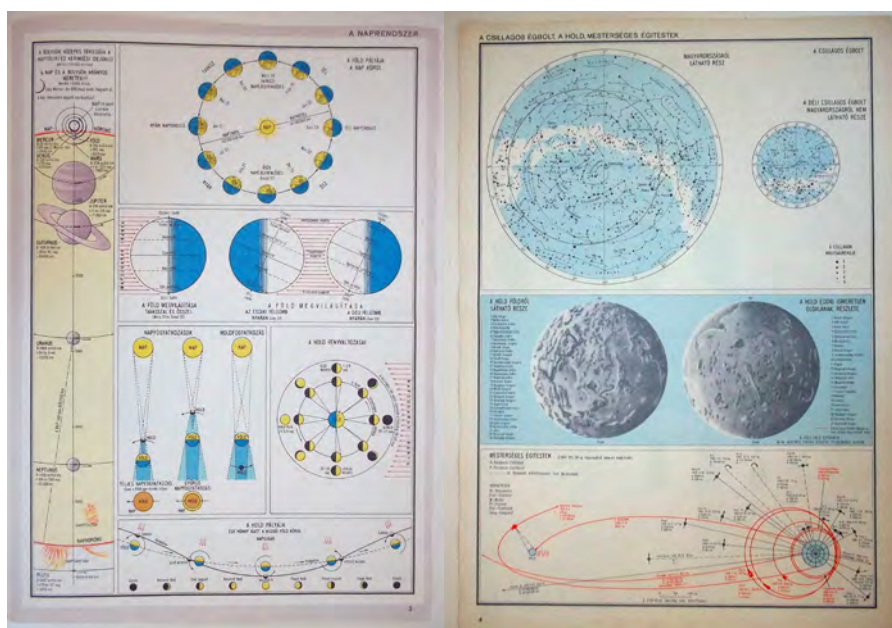
5. 1. Az atlasz felépítése

Az apróbb változtatásokon és a hibák kijavításán kívül nagyban változott az atlasz felépítése. Az előzőben egy csoportban jelentek meg a domborzati és egy külön csoportban a politikai térképek, ebben felváltva találhatók a domborzati, politikai és az új gazdasági térképek.

Az atlasz kétféle kötésben jelent meg: 1 – különálló, négy oldalból álló lapok, melyeket dobozban tárolnak, könyvszerűen kötött szöveges résszel; 2 – egybekötve.

Az első lapon belső címlap, a kolofonoldal, az előszó és a tartalomjegyzék első oldala található. Rögtön szembetűnik, hogy az előző atlaszban lévő áttekintőtérképek ebből az atlaszból hiányoznak. A második lapon a tartalomjegyzék második oldala, a jelmagyarázat, a Naprendszert bemutató oldal és a csillagos égboltot, a holdat és a mesterséges égitesteket bemutató oldal kapott helyet (12. ábra). Ezután következnek a térképek.

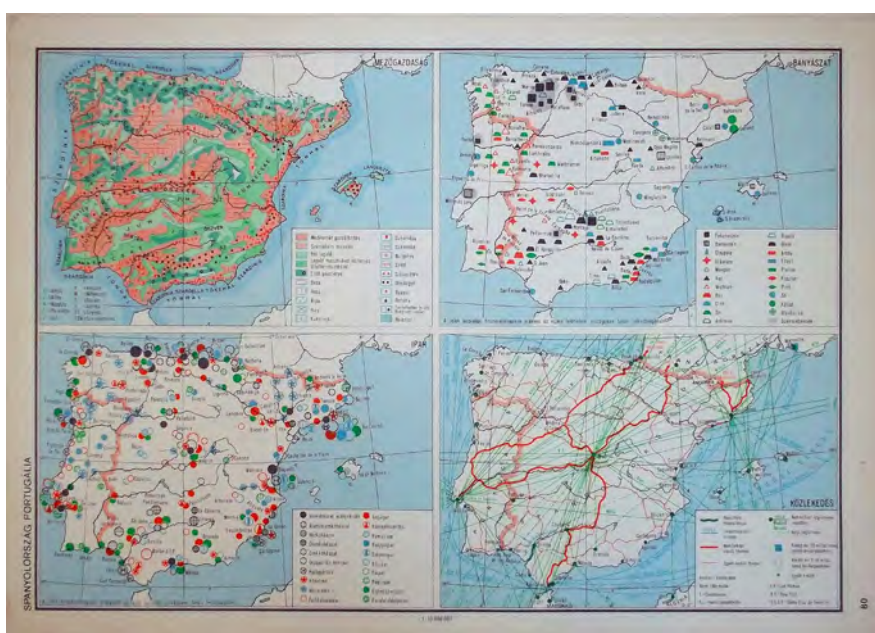
Ezek a lapok úgy néznek ki, hogy a négy oldalon azonos területet ábrázoló térképek vannak, az első oldalon egy (vagy több), négy színből nyomott tematikus térkép található, ha ki-

12. ábra. A Naprendszer, a csillagos égbolt, a hold, mesterséges égitestek

nyitjuk a lapot általában kétoldalas főterkép található több színből nyomtatva, és a negyedik oldalon megint négy szint tartalmazó tematikus térkép. Ez az elrendezés az egybekötött példánynál kicsit furcsa, mert nem a megszokott logikát követi. Az első három ilyen lap a Földet mutatja be. A kétoldalas térképek: *A Föld országainak világpolitikai helyzete 1960-ban*, *A Föld felszíne* és *A Föld országai* (utóbbi két térkép már az előző atlaszban is megtalálható volt). A többi, kevesebb színből nyomott lapon olyan térképek találhatók, mint *Az imperialista katonai tömbök és a varsói szerződés államai*, *Földtan*, *Talajok*, *Időzónák*, *Népsűrűség* stb.

A következő két lap Európát mutatja be. Az előző atlaszból már ismert *Európa domborzata és vizei* és *Európa országai* mellett tizenöt kisebb térkép található: *Csapadékmennyiség*, *Évi középhőmérséklet*, *Eredeti növénytakaró*, *Mezőgazdaság*, *Nyelvek* stb. Ezután hat lap foglalkozik Magyarországgal bemutatásával. Látható, hogy itt is ez a legbővebb, legrészletesebb rész. A belső térképek ugyanazok, mint az előző atlaszban: domborzat és vízrajz, magyar városok, és a politikai térkép négy részletben. Az új térképek között vannak éghajlati térképek, földtant, közigazgatást, mezőgazdaságot, bányászatot, ipart, közlekedést, külkereskedelmet bemutató térképek. Ezután következik Európa többi országa. Egy lapon általában egy-két országot mutatnak be. A kétoldalas térképen az ország politikai térképe található (melléktérképekkel), a többi térképen pedig a *Mezőgazdaság*, *Ipar*, *Bányászat* és *Közlekedés* című térképek találhatók, amelyek minden országra egységes ábrázolási móddal és kivitellel készültek (13. ábra). A *Mezőgazdaság* című térkép a természetes növénytakarót és a termesztett növényeket mutatja be. A *Bányászat* a kitermelt nyersanyagokat. Az *Ipar* a különböző iparágak elhelyezkedését. A *Köz-*

13. ábra. Spanyolország és Portugália tematikus térképei

lekedés a hajózható folyókat, tavi hajózást, kikötőket, vasútvonalakat, légi útvonalakat ábrázolja. Mindegyik térképhez külön jelmagyarázat tartozik. Az európai részen található a Közel-Kelet is, amely Görögországgal egy lapon van (mint az előző atlaszban). Itt is Európa végén található a Szovjetunió és azután következik Ázsia. Teljes Ázsiát hat oldalon (másfél lap) ábrázolják, majd a részlettérképek következnek. Ázsia itt is ugyanúgy van felosztva, mint az előző atlaszban, és ugyanazok a tematikus térképek találhatók meg, mint amit Európánál láttunk. Afrika összesen nyolc lapot kapott, Amerika huszonhatot, Ausztrália és Óceánia szintén nyolcat. Itt sincs teljes kontinenst bemutató politikai térkép Európán kívül. A politikai térképek hátoldalán a gazdasági térképek, a kontinensek domborzati térképeinek hátoldalán általában természetföldrajzi térképek (*Éghajlat, Földtan...*) találhatók.

Az atlaszhoz tartozik még egy összefűzött kötet, mely szöveges részeket tartalmaz. A kötet első felében a Föld országainak rövid ismertetése található, és különféle földrajzi adatok. Ez a rész összesen 79 oldal, és fekete színnel nyomtatták. (Az atlasz elején lévő részek is feketék). Ezután található a névmutató, ugyanolyan kék színnel, mint az előző atlaszban. Itt is megtalálhatók a névírás elvei, a rövidítések, a nevekben előforduló fogalmak jelentése, és egy új rész: a nevek kiejtése. Végül a betűrendes névmutató. Ez a rész összesen 106 oldal, és több mint 60 000 nevet tartalmaz.

Az atlaszhoz tartozik még egy kiegészítő lap, amely az 1960. december 15. és 1961. november 15. között történt fontosabb változtatásokat tartalmazza.

A politikai térképek nyolc-, a domborzati térképek tíz-, a tematikus térképek négyszínűek. A színek élénkebbek, mint az előző atlaszban.

5. 2. Az atlasz tervezése és szerkesztése

Amikor megkezdték az új atlasz szerkesztését, először az első kiadás térképeit ellenőrizték, kijavították a hibákat és átrajzolták a változásokat. A nyomdában kijavították a meglévő filmeket és kezdődhetett a nyolc-, és tízszínű térképek nyomtatása. Eközben elkezdtek az új, négyszínyű nyomással készülő térképek szerkesztését is. A szerkesztőcsoportokon belül külön alcsoportokat alakítottak ki, így az atlaszon belül az azonos tematikájú térképeket azonos emberek készítették. Külön-külön alcsoportok foglalkoztak a természetföldrajzi, éghajlati, nyelvi és népsűrűségi, mezőgazdasági, bányászati, ipari és közlekedési térképekkel.

A térképeket itt is színenként külön asztronra rajzolták. A neveket fényszedőgéppel szedték ki. Az új térképeket 1,2-szeres nagyításban készítették el (Dudar, 1962).

6. Képes Politikai és Gazdasági Világtalasz, 1966

Ez az atlasz sokban hasonlít az előző, 1961-es kiadáshoz (aminek még Politikai és Gazdasági Világtalasz volt a címe), de még több térképet (összesen 185 oldal) és több egyéb információt (zászlók, fényképek...) tartalmaz. 28 400 példányban adták ki.

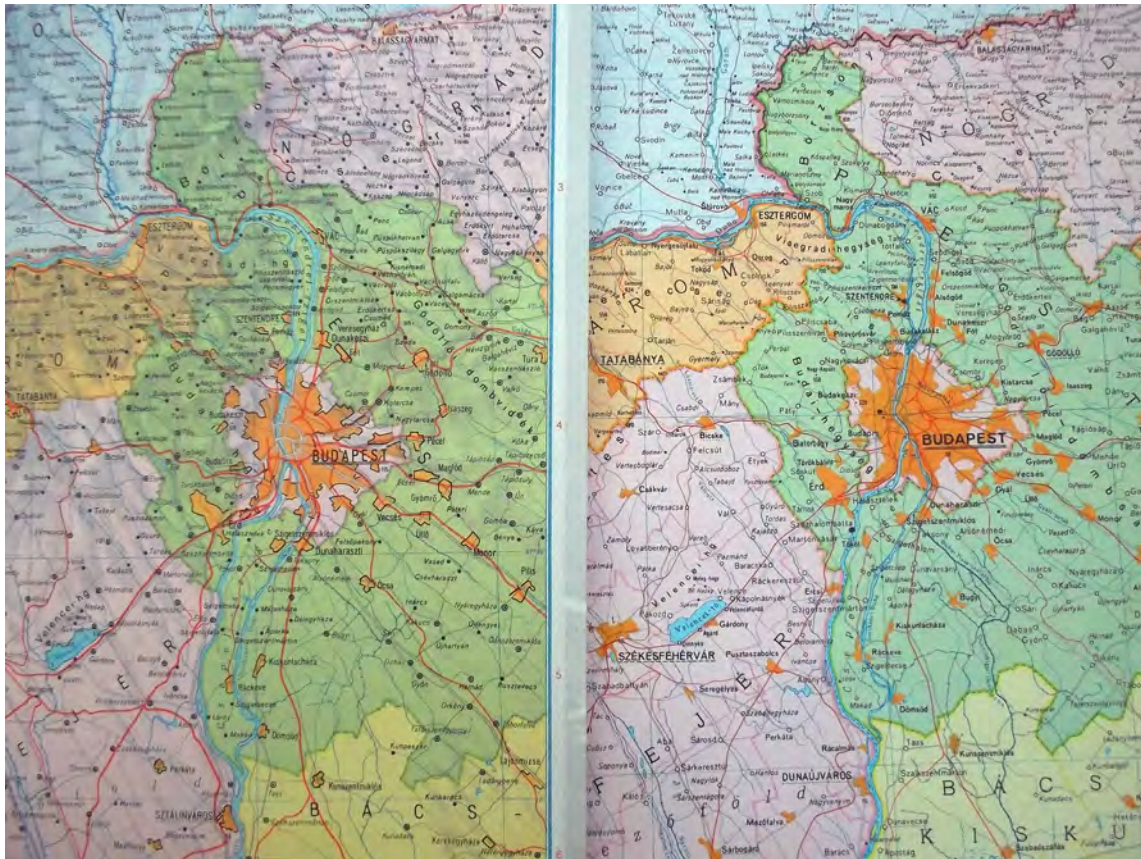
6. 1. Az atlasz felépítése

Itt se található áttekintőtérkép (a későbbi kiadásokban lesz). Az elején belső címlap, kolofon, előszó, tartalom (itt már 3 oldal) és jelmagyarázat található. Ezután egy új rész jön: 4 oldalon keresztül az országok zászlói és címerei láthatók (14. ábra). A következő 4 oldalon a csillagos égboltot, a Naprendszert és a mesterséges égitesteket bemutató lapok találhatóak, az előző atlaszhoz képest dupla annyi oldalon, még több hasznos információval.

A térképek nagyrészt ugyanazok, mint az előző kiadásban, de néhány térképet kicseréltek, átalakítottak. *A Föld országainak világpolitikai helyzete 1960-ban* helyett két kisebb térkép kapott helyet: *A Föld országainak világpolitikai helyzete 1965-ben* és *Fontosabb gazdasági tömörülések*. *A Föld országai* című térkép alatt a zászlók helyett a földrészek területét és lakosságát bemutató összehasonlítás található (a zászlók külön oldalakon kaptak helyet). A Magyarországot bemutató politikai térképeken is van néhány ábrázolásbeli különbség (15. ábra). Elhagyták a térképekről a summert, az alaprajzok kontúrja sokkal világosabb lett és az utak ábrázolása is kevésbé hangsúlyos. A korábbi *Németország* című lap címe *A két Németország* lett és különböző szintet kapott a két ország. Helyet kapott egy *Kuba* melléktérkép, ami eddig nem volt az atlaszban (a *Közép-Amerika* című térkép melléktérképe, a 151. oldalon), és három tel-

14. ábra. Zászlók és címerek

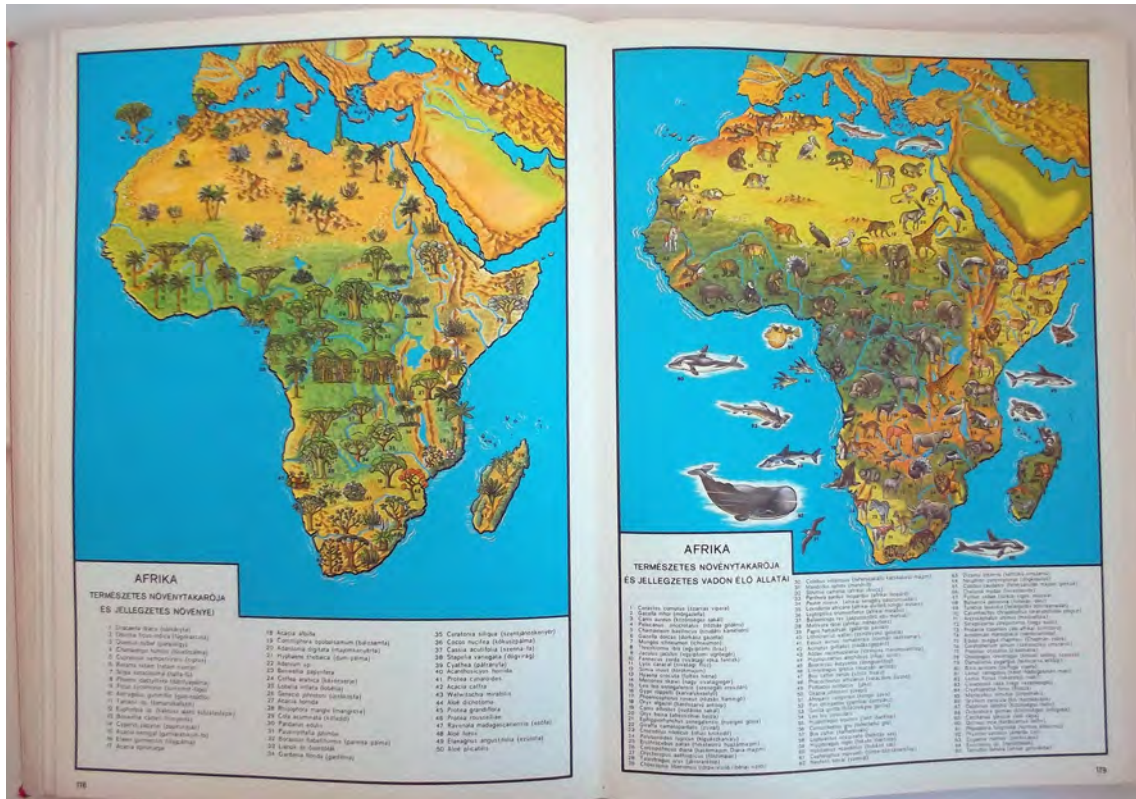
15. ábra. Részlet a Magyarország északkeleti része című térképből (a bal oldali az 1961-es a jobb oldali az 1966-os kiadásból való)

jesen új térkép is bekerült: az *Északi-sarkvidék*, *Az emberi rasszok* és a *Déli-sarkvidék*.

Ezután egy új rész következik, tizenkét oldalon keresztül, amely az eddigi kiadványokban nem szerepelt: *Növény- és állatföldrajzi térképek* (16. ábra). Ebben a részben Európáról, Ázsiáról, Afrikáról, Észak-Amerikáról és Dél-Amerikáról két-két térkép található. Az egyik a kontinens természetes növénytakaróját és jellegzetes növényeit, a másik a kontinens természetes növénytakaróját és jellegzetes vadon élő állatait mutatja be. Az utolsó két oldalon Ausztrália és Új-Zéland, valamint Óceánia kapott helyet, ezeken a térképeken együtt ábrázolták a két témát. Ezek a térképek nagyon szép kivitelű, festett térképek.

Az atlasz következő nagy része a negyvennyolc oldalnyi fénykép (18. ábra). Először Magyarországról vannak fényképek négy oldalon keresztül, majd Európa többi részéről tizennyolc oldal. Ezután Szovjetunió következik két oldalon, majd Ázsia tíz, Afrika hat, és a Föld többi része nyolc oldalon. Ezek vékonyabb, fényesebb papírra nyomtatott egyszínű, barna képek.

Itt is megtalálható az atlasz végén a részletes szöveges rész, melyet aktualizáltak, kiegészítettek.

16. ábra. Növény- és állatföldrajzi térképek

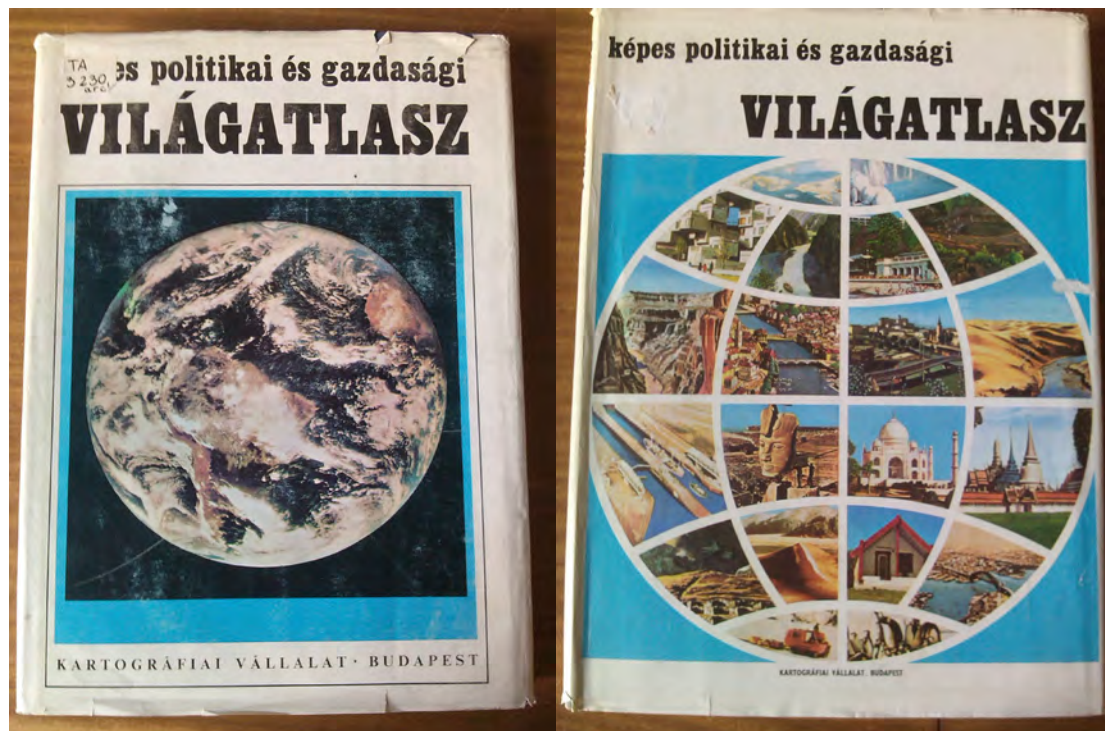
szítettek: *A Föld országai*, *Földrajzi adatok*, *Gazdasági táblázatok*, és a végén a *Névmutató*, amelyet még mindig kék színnel nyomtattak. Ez is vékonyabb papíron van, mert csak egy színnel van nyomtatva, ezért a nyomtatás nem viseli meg annyira a papírt.

6. 2. További kiadások

Ennek az atlasznak később még hat kiadása jelent meg, 1968-ban, 1971-ben, 1974-ben, 1977-ben, 1978-ban és 1979-ben. Ezekben a kiadásokban nem sok, de néhány dolog azért változott. A következőkben ezeket tekintjük át.

Mindegyik új kiadásnál igyekeztek kijavítani az esetleges hibákat, az adatokat, táblázatokat frissítették, és a térképi változásokat (pl. határok) is átrajzolták. Az első két kiadás borítója piros, rajta aranszínű betűk. A külső védőborító is piros. A harmadik kiadás kéesszürke, fekete betűkkel, és egy másik fajta külső borítóval, amely az ATS műhold 1967-es felvételét mutatja a Földről. A többi kiadás szürke, piros betűvel. A külső borító megint másképpen néz ki (17. ábra).

A 2. javított kiadás (1968) változásai: A második kiadást 29 000 példányban adták ki. Ebben a kiadásban már megjelennek az áttekintőtérképek, de nem az előzéklapon, hanem az

17. ábra. Bal: az 1971-es kiadás borítója; jobb: az 1974-es kiadás borítója

egyik fele az első oldalon: Magyarország, Európa és a sarkvidékek térképei (ezek ebben az atlaszban vannak először). A többi áttekintőtérkép a 172. és 173. oldal között a *Növény- és állatföldrajzi térképek* rész előtt található. Ebben a kiadásban több zászló van, mit az előzőben, de ez mindegyik későbbi kiadásra is elmondható. A Föld országainak világpolitikai helyzetét bemutató lap nem 1965-ös, hanem 1967-es állapotot mutat. A *Föld országai* című részt kisebb betűvel nyomtatták, így 3 oldallal rövidebb lett, természetesen aktualizálva van, a hibák kijavítva. A gazdasági táblázatokban újabb adatok is szerepelnek. A névmutató öt oldallal hosszabb lett.

A 3. átdolgozott kiadás (1971) változásai: Ezt 45 000 példányban nyomtatták ki. Itt az áttekintőtérképek már az előzéklapokon találhatóak. A Föld országainak világpolitikai helyzete 1970-es állapotot mutat. A fényképek még mindig egyszínűek, de már kékes színűek. A *névírás elveitől* kezdődő részt már feketével nyomtatták, az eddigi kék helyett.

4. átdolgozott kiadás (1974) változásai: Ezt már 61 000 példányban adták ki. A *Föld országainak világpolitikai helyzete 1973-ban* című térképen már új színeket használtak, más a jelmagyarázat, nem ábrázolja, hogy melyik országtól függenek az államok. A *Föld országai* című térképen megjelent a summer. A domborzati térképek picit más színűek (sötétebbek). A növény- és állatföldrajzi térképeket fényesebb papírra nyomtatták, így élénkebbek lettek. Kicsérelték a fényképeket. Új képek lettek, melyek színesek, viszont csak tizennyolc oldalnyi helyet kaptak (18. ábra).

18. ábra. Bal: az 1966-os kiadás fényképei; jobb: az 1974-es kiadás fényképei

5. átdolgozott kiadás (1977) változásai: 60 000 példányban jelent meg. *A Föld országainak világpolitikai helyzete 1976-ban* című térképen néhány szint megcseréltek, megváltoztattak. Más változás nincs az atlaszban, kivéve, hogy kijavították a hibákat és aktualizálták az anyagot.

6. javított kiadás (1978) változásai: Ezt az atlaszt is 40 000 példányban adták ki, pedig az előző évben is nyomtattak 60 000 db atlaszt. Ez jól mutatja, hogy milyen népszerűek voltak ezek a kiadványok. A zászlók eddig is minden évben bővültek, most már nem fért el a négy lapon az eddigi elrendezésben, ezért szélesebb kellett húzni és egy sorban már nem 6, hanem 7 zászló kapott helyet, így már 159-re emelkedett a zászlók száma.

7. javított kiadás (1979) változásai: 60 000 példányban jelent meg. Az egész atlaszt másféle, fehérebb lapokra nyomtatták, a Föld országainak világpolitikai helyzetét aktualizálták 1979-re.

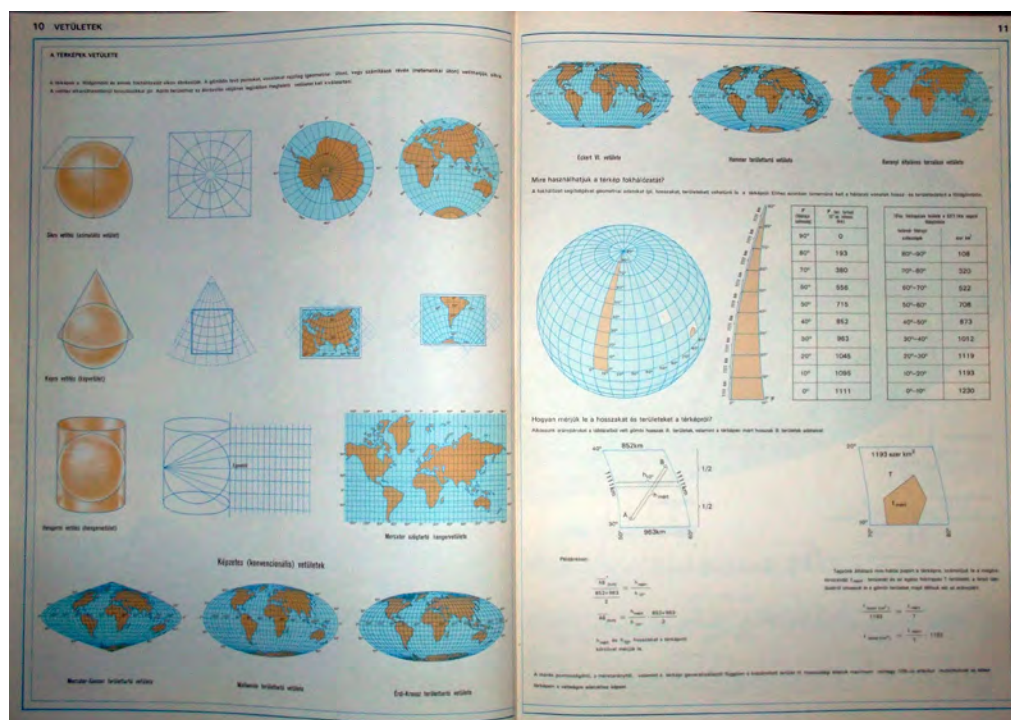
7. Gazdasági Világatlasz, 1982/83

A Kartográfiai Vállalat 1959 és 1979 között megjelent világatlaszai rendkívül népszerűek voltak, viszont a térképek feldolgozási módszere, színfeldolgozása az évek során elavult, ezért úgy döntöttek, hogy egy teljesen új világatlasz készítésébe fognak. A munkálatok már a 70-es évek második felében megkezdődtek, de az atlasz lassan készült, mert a vállalatnak számos egyéb munkája volt.

A készülő atlasznak egy rövidített változatát adták ki 1982-ben Gazdasági Világatlasz címen. A már elkészült kontinens- és világtérképek mellé készítettek a Földet bemutató tematikus térképeket. Az atlasz összesen 188 oldalas, ebből 70 oldal tartalmaz térképeket.

7. 1. Az atlasz felépítése

Az elején található a belső címlap, kolofonoldal, előszó, tartalomjegyzék, jelmagyarázat. A tartalomjegyzék csak egyoldalas, innen is látszik, hogy ez egy rövidebb kiadvány, a jelmagyarázat is kevesebb elemet tartalmaz, mint a korábbi atlaszok. A csillagászati ismereteket bemutató rész nagyban hasonlít a Képes Gazdasági és Politikai Világatlaszban látottakra, de a mesterséges égitesteket bemutató oldal helyett *A Föld és légköre* kapott helyet. Még két oldallal bővült ez az ismertető rész, ami a fontosabb vetületeket mutatja be (19. ábra).

19. ábra. Vetületek

20. ábra. A Föld felszíne

Következnek a térképes részek. Először a Földet, a kontinenseket és az óceánokat bemutató domborzati, valamint politikai színezésű térképek. Az első *A Föld felszíne*. A térkép az előző atlaszokból ismert Érdi-Krausz György-féle összetett területtartó vetületben készült, ellenben az eddigi sarkvidékeket bemutató térképek helyett helyet kapott a hipszometria színeit bemutató jelmagyarázat, és az egyes kontinenseket, és fontosabb részeket bemutató metszetek. Azonnal feltűnik, hogy ebben az atlaszban sokkal több név található, mint a korábbiakban, és a domborzatot ábrázoló színek halványabbak (20. ábra). A következő térkép, *A Föld országai* teljesen más, kevésbé élénk színeket használ, mint az eddigi atlaszok. A földrészek területe és lakossága az oldal alján másfajta diagrammal van ábrázolva a korábbi atlaszokhoz képest, így kisebb helyet foglal el, és ezáltal két új térkép kerülhetett be az atlaszba: a *Fontosabb katonai tömörülések* és a *Fontosabb gazdasági tömörülések*. Ezután következik minden kontinensről (Európa, Ázsia, Afrika, Észak-Amerika, Dél-Amerika, valamint Ausztrália és Óceánia) egy domborzati és egy politikai térkép. Az Európát ábrázoló térképek méretaránya 1 : 15 000 000, a többi térképé 1 : 35 000 000. Ugyanolyan színeket használtak, mint a Földet ábrázoló térképeken. A politikai térképről elhagyták a summert, így egyes részek jobban olvashatók (21. ábra). Következik a három óceán 1 : 50 000 000 méretarányú térképe. „Az óceánokat bemutató térképek plasztikus módon ábrázolják az óceáni medencék domborzati viszonyait, bőségesen közlik a mélytengeri formakincs földrajzi neveit... ehhez hasonló kivitelű és részletességű térkép ma-

21. ábra. Európa országai

gyar atlaszkiadványban még nem jelent meg” (Martinovich, 1981). Ezeknek a domborzati formáknak nagyrészt nem volt magyar neve, ezért egy szakbizottságot hoztak létre a magyar nevek kidolgozására (22. ábra). Ennek a résznek a végén az Északi- és a Déli-sarkvidéket bemutató 1 : 25 000 000 méretarányú térképek vannak.

22. ábra. Óceánok

Az atlasz következő nagy részét alkotják a tematikus térképek. Összesen 88 ilyen van. Ezek méretaránya 1 : 190 000 000 vagy 1 : 270 000 000. A térképek Baranyi IV., általános torzulású vetületében készültek, kivéve az időzónákat bemutató térképet, amely Mercator-vetületben készült. Mindegyik térkép a teljes Földet ábrázolja.

A térképek első csoportja a természeti adottságokat mutatja be. Ezek: *Geológia; Geomorfológia; Földrengések; Évi napfénytartam; Januári csapadék, uralkodó szélirányok; Természetes növényzet* stb. (23. ábra).

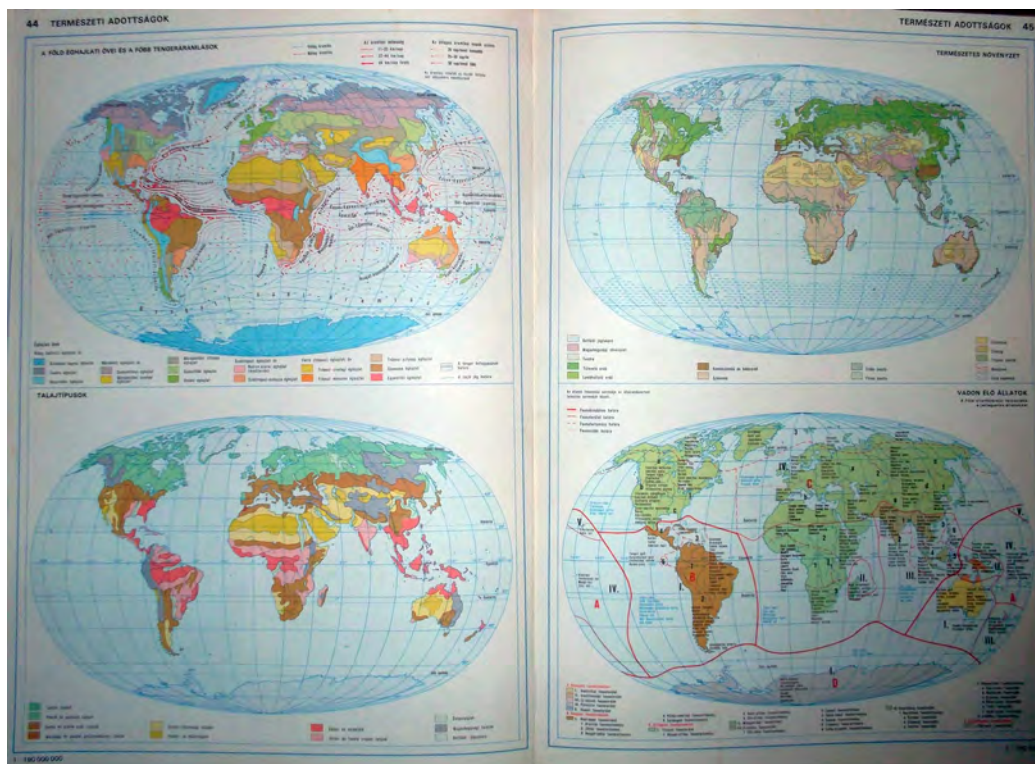
A következő csoport a mezőgazdaságot mutatja be: *A földhasznosítás típusai; Megművelt terület, öntözés; Cukornövények termelése; Állattenyésztés; Napi élelmiszerfogyasztás* stb.

A következő témakör az energia, bányászat: *Energiagazdálkodás; Bányászat; Kőolaj- és földgáztermelés; Vasérc; Kősó, kálisó* stb. (24. ábra).

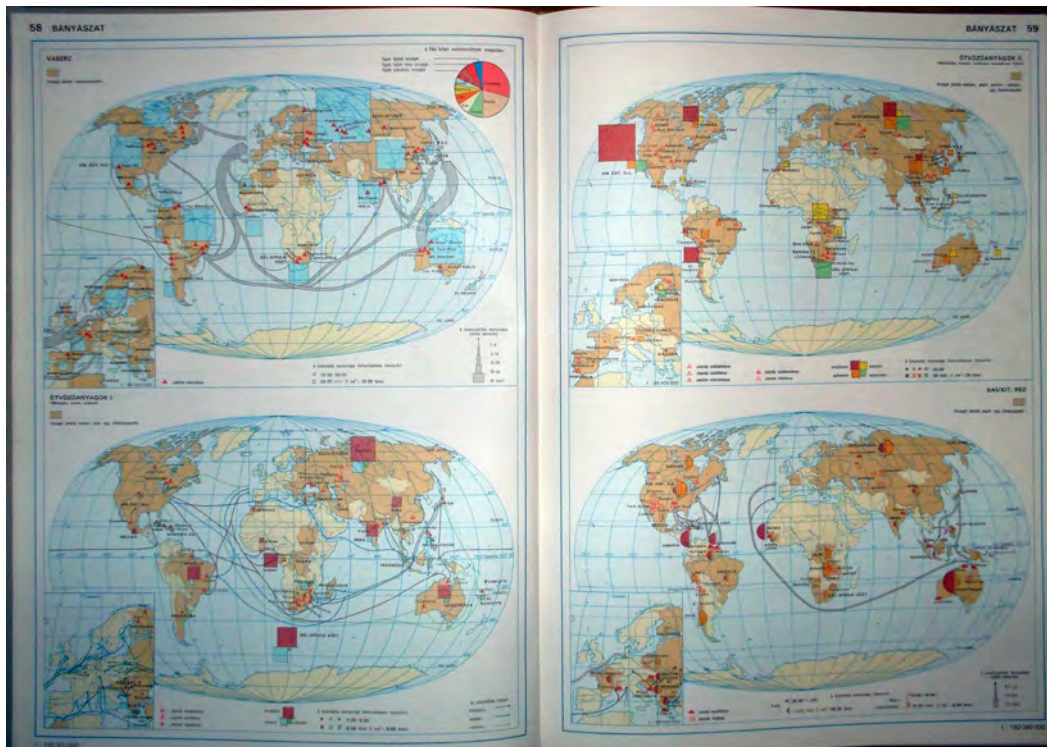
Ezután következnek az ipart bemutató térképek: *Ipari népesség; Vaskohászat, Acélgártás; Hajógyártás; Vegyipar; Iparvidékek* stb.

A következő néhány térkép témája a közlekedés: *Úthálózat; Tengerhajózás* stb. Ezután a népesség következik: *Népsűrűség; Fiatalok népesség; Műveltség; Nyelvek* stb.

Végül az egészségügyet két: *Fertőző betegségek; Egészségügyi ellátás*, a környezet-szennyeződést és az időzónákat egy-egy térkép mutatja be.

23. ábra. Természeti adottságok

24. ábra. Bányászat

Ezután kaptak helyet a már megszokott zászlók és címerek öt oldalon keresztül. Végül a szöveges rész: *A Föld országai; Földrajzi adatok; Gazdasági táblázatok; Névírási útmutató; Névmutató*. A névmutató csak tizenhat oldal, mivel nincsenek részlettérképek, melléktérképek, csak a teljes Földet, vagy egy kontinenst, óceánt bemutató térképek vannak. Egyes települések térképen használt nevén kívül a magyar, vagy a nemzetközileg használt név is megtalálható a névmutatóban.

Habár az atlasz szakmailag magas színvonallal készült, óriási kereskedelmi bukás lett belőle, mert úgy gondolták a készítők, hogy csupán a világ-, kontinens- és óceántérképeket tartalmazó atlasz sikeres lesz, ezért nagy példányszámban nyomtatták ki, de sokkal népszerűbbek voltak a korábbi részletesebb térképeket is tartalmazó atlaszok. (Hőnyi, 2013)

8. Nagy Világtlasz, 1985/86

Nyolc évig tartó munka után 1985-ben megjelent az új világtlasz. Azért tartott ilyen sokáig a munka, mert emellett a Vállalat számos más kiadványt is készített. Megérte várni, mert az eredmény egy új, korszerű, gazdag tartalmú, szép kivitelű atlasz lett.

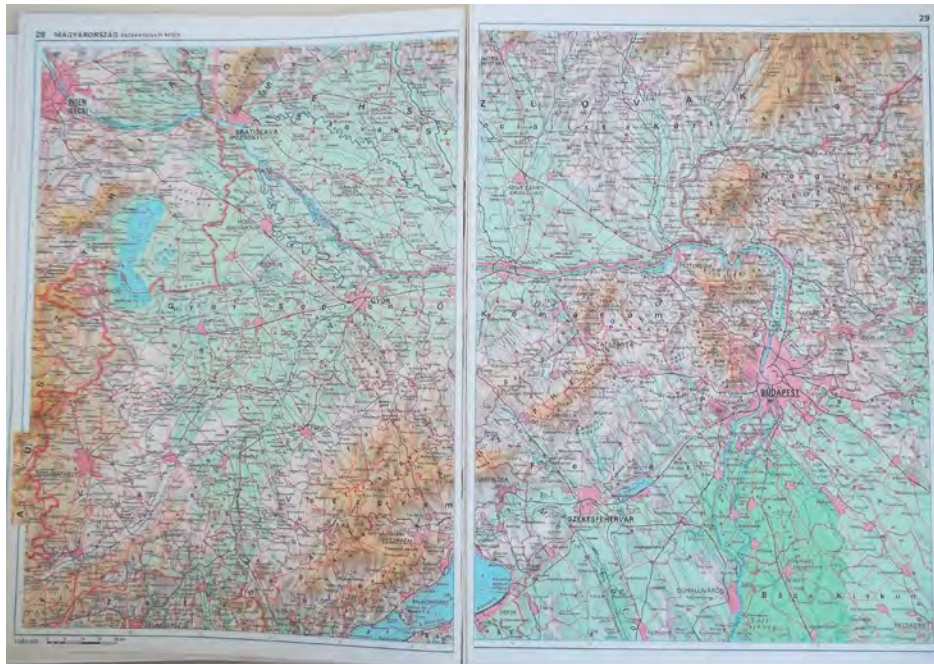
A korszerűsítés több dologban is megmutatkozik. A részlettérképek korábban országszínezésűek voltak, ebben az atlaszban viszont már domborzati színezésűek. Az Európán kívüli területeket részletesebben, több térképlapon mutatják be. Gazdagabb lett a névanyag (90 000 földrajzi név található az atlaszban, és így 50%-al meghaladja az eddigi leggazdagabb névanyagú magyar atlaszét). Természetesen itt is korszerűsítették a szöveges részt, a földrajzi és gazdasági adatokat (Domokos, 1985).

Az atlasz 27 000 példányban jelent meg. Népszerűségét mutatja, hogy 1989-ig minden évben megjelent az atlasz egy következő kiadása. 1986-ban és 1988-ban csak változatlan utánnyomás jelent meg, 1987-ben és 1989-ben pedig csak minimális változtatások voltak, leginkább csak javították a hibákat és aktualizáltak. Az 1987-es kiadás új borítót kapott.

8. 1. Az atlasz felépítése

Az atlasz készítői igyekeztek olyan borítót létrehozni, amely felhívja magára a figyelmet, és kínálja magát az olvasóknak. Így került a borítóra az a szép kivitelű festett világtérkép, mely az atlasz lapjai között is megtalálható. Az előzéklapokon az áttekintőtérképek megváltoztak. Az első előzéken megtalálható Európa és Magyarország, mint az eddigi kiadványokban, viszont a sarkokat bemutató térképek helyett az egész Földet ábrázoló áttekintőtérkép kapott helyet. Az áttekintőtérképeken különböző színnel mutatják a különböző méretarányú térképek kivágatait. Ezután következik a belső címlap, a kolofonoldal és az előszó. Majd három oldalon keresztül a tartalomjegyzék kapott helyet, amely ki van egészítve áttekintőtérképekkel. Ezt követi a jelmagyarázat, amely csak két oldalon fért el. Azután három oldalon csillagászati ismeretek, a negyedikén pedig a Föld és légköre kapott helyet, végül a következő két oldalon a vetületekről kaphatunk fontos információkat. Ez a hat oldal ugyanaz, mint ami a Gazdasági Világtlaszban volt.

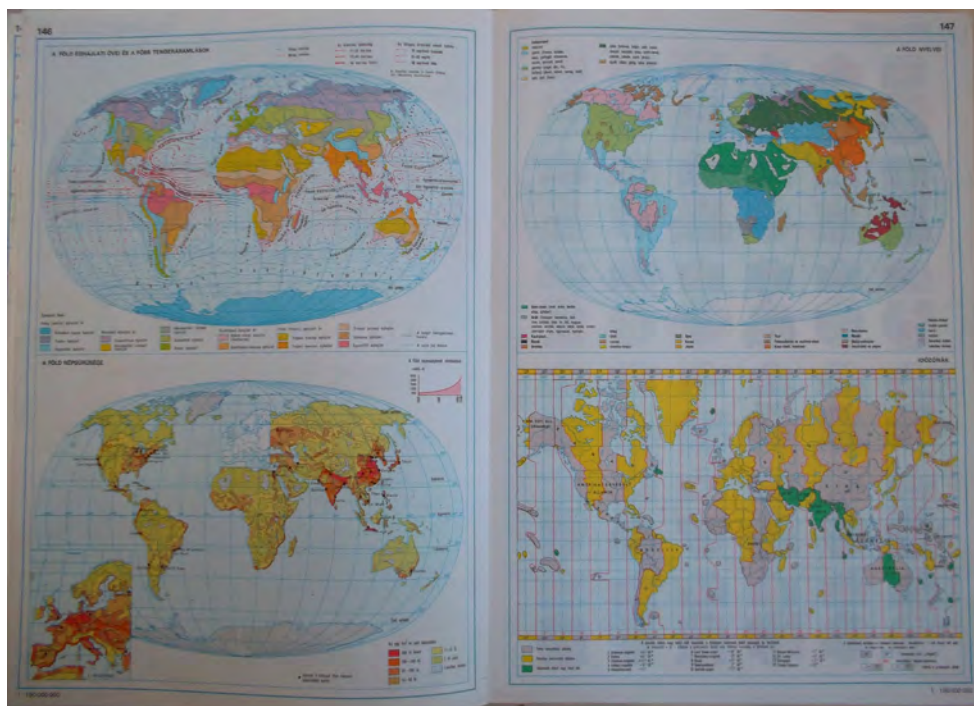
Az ezt követő négy térképet (*A Föld felszíne, A Föld országai, Európa felszíne, Európa országai*) szintén láthattuk az előző atlaszban. A következő térkép Magyarország felszínét mutatja be, utána *Budapest és környéke* következik, mely a korábbi atlaszoktól eltérően két oldalt kapott. Ezt követi Magyarország részletesebb térképe négy oldalpáron. Ezek a térképek

25. ábra. Magyarország északnyugati része

már a korábbiakkal ellentétben nem politikai, hanem domborzati (hipszometrikus) színezésűek, ugyanúgy, mint az ezután lévő részletképek (25. ábra). Magyarország után következnek a két-három országot bemutató részletképek Európa többi országáról, huszonnégy oldalon keresztül. Az európai rész végén található a teljes Szovjetuniót bemutató oldalpár, és további tíz oldalon keresztül a Szovjetunió részeit bemutató térképsorozat.

Az Ázsia felszíne és Ázsia országai című térképek után Ázsiát további tizenhat olda-

26. ábra. Tematikus térképek

27. ábra. A Föld képe

lon mutatja be az atlasz. Afrika összesen tíz oldalt kapott, Észak-Amerika tizennégyet, Közép-Amerika nyolcat, Dél-Amerika nyolcat, Ausztrália és Óceánia szintén nyolc oldalt. Ezután a tengerek és óceánok domborzatát bemutató, új adatokon nyugvó részletes térképek következnek, a Csendes-óceán kettő, az Atlanti- és az Indiai-óceán egy-egy oldalon. Az Északi- és a Déli-sarkvidéket egy-egy egyoldalas térkép ábrázolja. Végül a Gazdasági Világtlasz tematikus térképeiből négy került be ebbe az atlaszba: *A Föld éghajlati övei és a főbb tengeráramlások*, *A Föld népsűrűsége*, *A Föld nyelvei* és az *Időzónák* című térképek (26. ábra) Az eddig említett részek nyomtatására nyolc színt használtak.

Következik a már megszokott *Zászlók és címerek* öt oldalon keresztül, tíz nyomdai szín felhasználásával.

Az atlasz következő részében található *A Föld képe*, egy festett világtérkép Baranyi IV. vetületében, amely ebben az atlaszban látható először (27. ábra), valamint a már korábról megszokott *Növény- és állatföldrajzi térképek*, amelyeket változatlan formában vettek át a Kartográfiai Vállalat korábbi atlaszszorozatából. Ennek a résznek a nyomtatását négyes színű kólor-eljárással készítették (Martinovich, 1986).

Végül a szöveges részek következnek: *A Föld országai*, *Földrajzi adatok*, *Gazdasági táblázatok*, *Névírási tudnivalók*, *Névmutató*. A névmutató 147 oldalon 90 ezer nevet tartalmaz. Ezt a részt csak fekete színnel nyomtatták.

Ez az atlasz részletesebben ábrázolja a Föld felszínét, mint az eddigi atlaszok. Ezt látjuk abból is, ha az egyes földrészeket bemutató részlettérképek számát összehasonlítjuk a Képes Politikai és Gazdasági Világatlasz oldalszámaival. Ezt mutatja az 1. táblázat (Martinovich, 1986).

A földrész neve	A térképoldalak száma	
	Képes Politikai és Gazdasági Világatlasz	Nagy Világatlasz
Európa (Magyarország nélkül)	20	22
Szovjetunió	4	12
Ázsia	10	16
Afrika	3	8
Észak-Amerika	5	12
Közép-Amerika	2	8
Dél-Amerika	4	6
Ausztrália, Óceánia	1	4
Összesen	49	88

1. táblázat: Részlettérképek céljára felhasznált oldalak száma (Forrás: Martinovich, 1986)

9. Történelmi világtlasz, 1991

A legutóbbi (1991 előtti) nagyközönségnek készült nem iskolai történelmi atlasz *Kogutowicz Teljes Földrajzi és Történelmi Atlasza* volt. A Kartográfiai Vállalat végül 1991-ben adta ki atlaszát, amely bővebb, átfogóbb volt az addigi iskolai történelmi atlaszainál. A készítők úgy határoztak, hogy az egyetemes és a magyar történelmet egyaránt bemutató atlaszt készítenek. Hosszas gondolkodás után úgy döntöttek, hogy nem az egyetemes történelembe illesztve, hanem külön ábrázolják a magyar történelmet. Az egyetemes részben a magyar történelem a többivel egyenlő hangsúlyt kap. A politikatörténet és a hadtörténet mellett nagy figyelmet fordítottak a gazdaságtörténet, a kultúrtörténet és az egyháztörténet bemutatására is (Papp-Váry, 1991).

9. 1. Az atlasz felépítése

Ugyanúgy kezdődik, mint minden atlasz: belső címlap, kolofonoldal, tartalomjegyzék. A tartalomjegyzék 4 oldalas, mert nagyon sok térkép van. [Az atlasz 136 térképes oldalon 428 térképet tartalmaz (ebből 108 a magyar történelmet ábrázolja).] Ezután következik a bevezető, majd a jelmagyarázat. Annak ellenére, hogy minden térképhez külön is tartozik, itt az elején is kétoldalas a jelmagyarázat, amely tartalmazza azokat a jeleket, melyek minden térképen egyformák (határok, települések, a bányászat, az ipar és a mezőgazdaság jelei...). A következő oldalon a rövidítések jegyzéke található.

A térképes rész elején található egy ábra, *A Föld és az élővilág fejlődéstörténete* címmel. Ezután következnek az őskort bemutató térképek, kiegészülve ábrákkal, képekkel a könnyebb megértés érdekében. Ezt a korszakot csak három oldalon mutatják be, mivel kevés információ áll rendelkezésre.

Az ókort már több oldalon ábrázolják: kezdve az ókori Kelet, Elő-Ázsia és Egyiptom bemutatásával, majd Hellászt végül a Római Birodalmat és az ebben az időben történt eseményeket, változásokat mutatják be. Az atlasz rengeteg melléktérképet tartalmaz, melyek jól kiegészítik a főterképeket. Az ókori Kelet térképe mellett megtalálható korabeli városok (Jerikó, Ur) várostérképe, az Egyiptomot ábrázoló térkép mellett bemutatja a gízai piramisokat. Van ábrázolás a Babiloni világtérképről (28. ábra) és

28. ábra. Babiloni világtérkép

a marathóni csatáról is. A területi változások és csaták bemutatása mellett helyet kaptak olyan térképek is, melyek a korabeli kultúrát, vallást mutatják be. A térképek nagy része Európát és a Közel-Keletet mutatja be, de van két összefoglaló térkép, amelyek Ázsiát ábrázolják ebben a korszakban. Az ókorral nagyjából 15 oldal foglalkozik, és az oldalakon összesen 70 térkép szerepel.

A középkort ábrázoló térképek a IV–V. századi európai népvándorlással kezdődnek, és egészen a földrajzi felfedezéseket bemutató világtérképig tartanak. Vannak térképek az Arab, a Frank, a Bizánci és a Német-római Birodalomról is. Számos térkép témája a vallások, főleg a kereszténység bemutatása, és több térképet találunk a kultúráról is. Itt is a legtöbb térkép Európát ábrázolja, de Ázsia mellett már megjelennek az Afrikát és Amerikát ábrázoló térképek is (29. ábra). Még mindig sok várostérkép van, és több régi világtérképet mutatnak be (pl.: Idriszi világtérképe, Mercator világtérképe). Ez a rész 22 oldalon 76 térképet tartalmaz.

Az újkorral foglalkozik a legtöbb térkép, mert erről az időről rengeteg forrás áll rendelkezésre, sok eseményt, változást lehet bemutatni. Ez a rész 56 oldal. A térképek a reformációval és a kultúrával kezdődnek, majd több térkép mutatja, hogyan változott Európa képe abban az időszakban. Mellétérképként olyan térképek is vannak, mint pl.: *Határhasználat Franciaországban*. Majd Ázsiáról itt is van két össze-

foglaló oldal. Több oldalt szenteltek Amerika, Afrika gyarmatosításának, majd megint Európáról vannak térképek, fontos esemény például az ipari forradalom. A következő térképek az I. világháború előzményeit mutatják Európában, hogy hogyan alakultak a szövetségek a háború előtt. Van egy kétoldalas térkép az Osztrák–Magyar Monarchiáról is. A következő rész a többi kontinenst mutatja, Amerika, Afrika, Ázsia mellett most már Ausztrália és a sarkvidékek is kaptak egy-egy lapot. Majd a Földet bemutató néhány oldal található. Az első világháború térképei következnek sok csata és ostrom térképével, majd a következmények és

29. ábra. Amerikát ábrázoló térképek

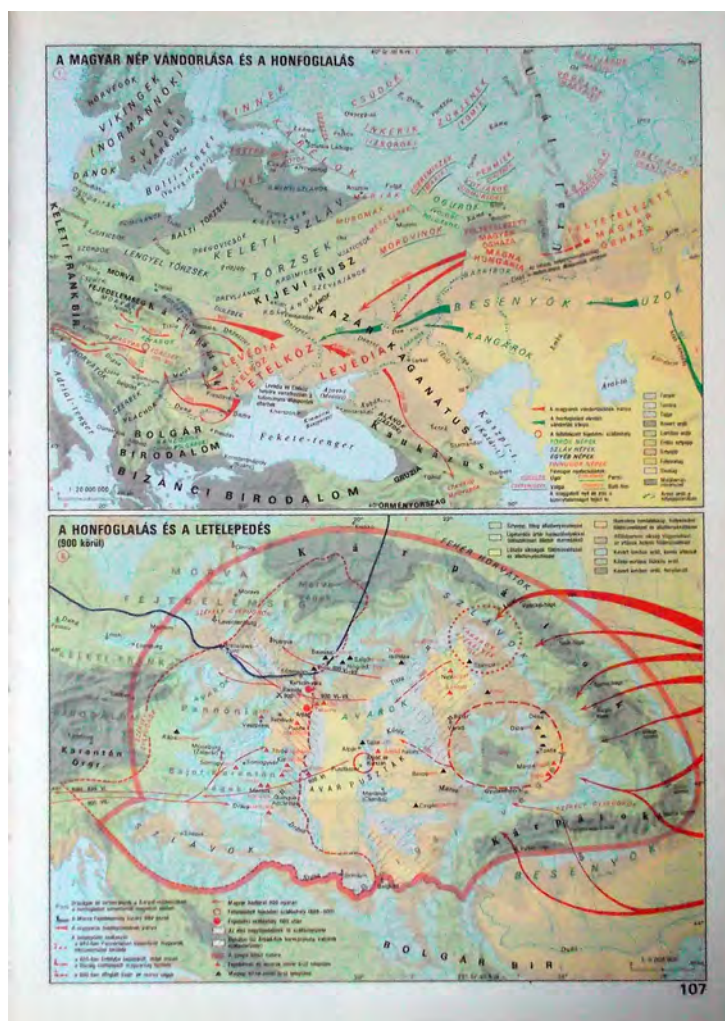
a két világháború közötti események (30. ábra). Majd a II. világháborút és annak a következményeit bemutató térképek következnek. Egy kétoldalas térkép található a Föld gazdaságáról. A világháború utáni eseményekről is vannak térképek: a gyarmatok függetlenné válása, fegyveres konfliktusok, katonai szövetségek, gazdasági szervezetek. Végül a Föld bemutatását látjuk „napjainkban” (természetesen 1990-ben).

Itt még nincs vége a térképeknek, mert elkezdődik a Magyarország történetét bemutató rész, 33 oldalon. 106 térképen keresztül mutatják be az ország legfontosabb eseményeit. Itt is találkozhatunk számos csata térképével, várostérképekkel, közigazgatási térképpel, de van térkép az iparról, nemzetiségekről, kultúráról is (31. ábra).

A térképek után egy 62 oldalas kronológia következik, majd a 36 oldalas névmutató.

30. ábra. Csata térképek

31. ábra. Magyar népvándorlás, honfoglalás és letelepedés

9. 2. Későbbi kiadások

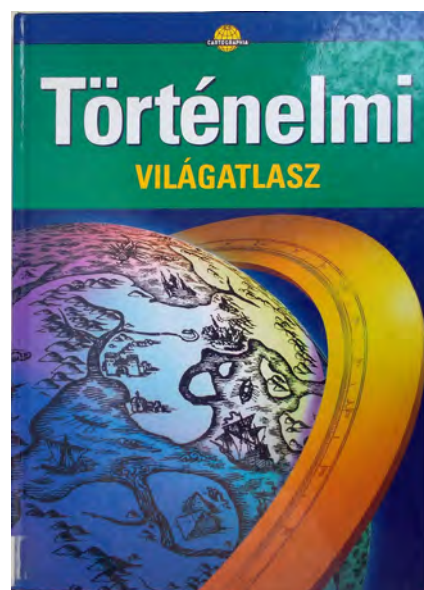
Az 1990-es évek elején a Kartográfiai Vállalat felbomlott, és a részeiből több kisebb cég alakult. 2005-ben, az iskolai üzletág eladásakor a Történelmi Világtlasz kiadásának jogait két utódcég is megkapta: a Cartographia Kft. és a Cartographia Tankönyvkiadó Kft..

A Cartographia Kft. először 1997-ben, majd 1998-ban és 2001-ben megjelentette az atlaszt. A borítója máshogy néz ki, de a tartalom lényegében ugyanaz (33. ábra). Majd az atlasz 2005-től megint új borítót kapott (34. ábra).

A Cartographia Tankönyvkiadó Kft. 2010-ben jelentette meg atlaszát. Ennek az alapja is az eredeti 1991-es atlasz, de ez már sokkal több változtatáson esett át (35. ábra).

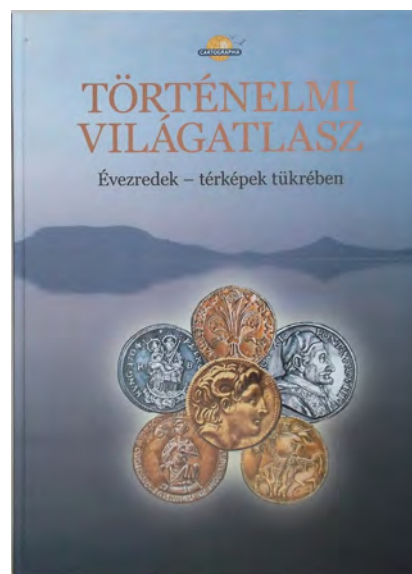
32. ábra. Az 1991-es kiadás borítója

33. ábra. Az 1997-es kiadás borítója

34. ábra. A 2005-ös kiadás borítója

35. ábra. A 2010-es kiadás borítója

10. Földrajzi világtlasz, 1992

Ez az atlasz a korábbi Nagy Világtlasz utóda, de több mindent változtattak a térképeken. Van-
nak új térképek, és van, amelyiknek megváltoztatták a kivágatát. Teljesen új borítót kapott, és a
lapokat is fényesebb papírra nyomtatták, a névmutató is sokkal fehérebb papíron van. Az atlasz
felépítése alapján véve ugyanolyan rendszerű, mint a Nagy Világtlasz, de néhány oldal közé
be van szúrva egy-egy új térkép. Az atlaszt 35 000 példányban adták ki.

10. 1. Változások, újítások a Nagy Világtlaszhoz képest

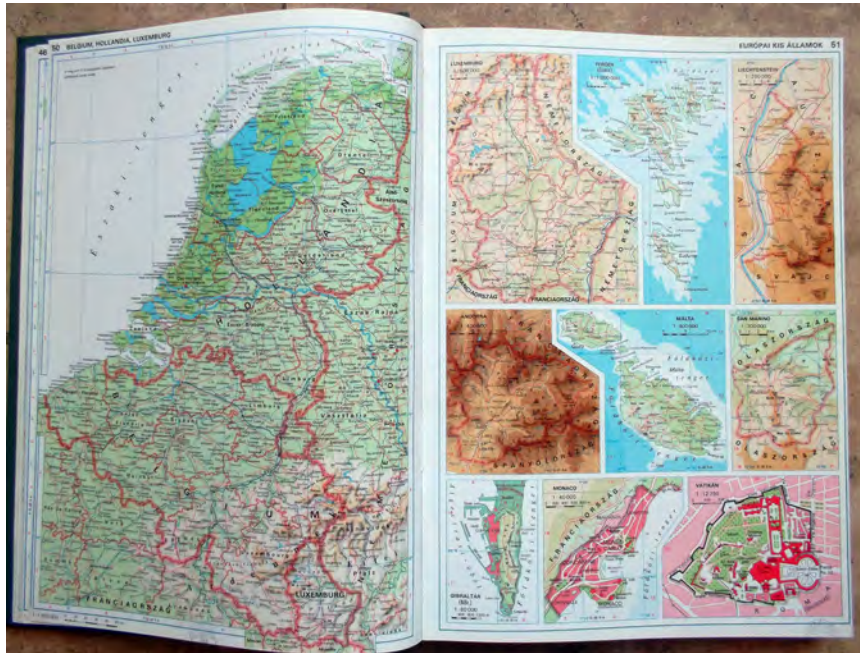
Kisebb változtatás, hogy *A Föld országai* című térkép két melléktérképe több adatot tartalmaz,
gazdagabb a jelmagyarázat. A korábbi atlaszban *Fontosabb katonai tömörülések* címmel, csak
a Varsói szerződés és a NATO tagjait ábrázolták, ebben az újabb atlaszban a térkép címe már
Politikai és katonai szövetségek, és tíz ilyen szövetséget ábrázol. A gazdasági szervezeteket mu-
tató térképen is több szervezetet mutatnak.

Magyarország felszíne című térkép után egy vele azonos kivágatú *Magyarország me-
gyéi* című térkép került be az atlaszba.

Megváltozott a Németországot mutató térkép és a melléktérképei is. Eddig a térkép
címe *Benelux államok, Német Szövetségi Köztársaság* volt, és az NDK-t másik lapon ábrázol-
ták. Most a kivágatot eltolták egy kicsit, úgy hogy így a teljes Németország ráférjen, és a Bene-
lux államok egy új lapot kaptak. Ezenkívül a két melléktérkép is megváltozott: eddig a két mel-

36. ábra. Németországot ábrázoló lap a Nagy Világtlaszból (bal)
és a Földrajzi világtlaszból (jobb)

37. ábra. Belgium, Hollandia, Luxemburg, valamint az Európai kis államok című térképek

léktérkép *A Rajna-torkolat és A Ruhr-vidék* volt, most pedig *A Ruhr-vidék és A Szász iparvidék* (36. ábra).

A Franciaországot bemutató térkép után újabb térképek kaptak helyet. A bal oldali lapon a már említett Benelux államok, a jobb oldali lapon pedig *Európai kis államok* címen kilenc kisebb térkép került be az atlaszba. Ezek az államok: Luxemburg, Feröer (Dánia), Liechtenstein, Andorra, Málta, San Marino, Gibraltár (NBr.), Monaco és a Vatikán (37. ábra).

Szintén új térkép *A Balti Köztársaságok és Beloruszia* című, mely kétoldalas térkép, valamint egy oldalon található *Izrael, Libanon* és mellette *A Perzsa (Arab)-öböl*.

A megszokott zászlós oldalakat kihagyták, helyette *A Föld országai* című részbe beépítették. Ezt a részt az eddigi egyszínű fekete helyett színesen nyomtatták, és a zászlók, címerek, valamint egy kicsi áttekintőtérkép, ami mutatja, hogy hol van az ország, minden országnál helyet kapott (38. ábra).

A gazdasági táblázatokat frissítették, immár 1988-89-es adatok kerültek be. A névmutató tizenegy oldallal hosszabb lett.

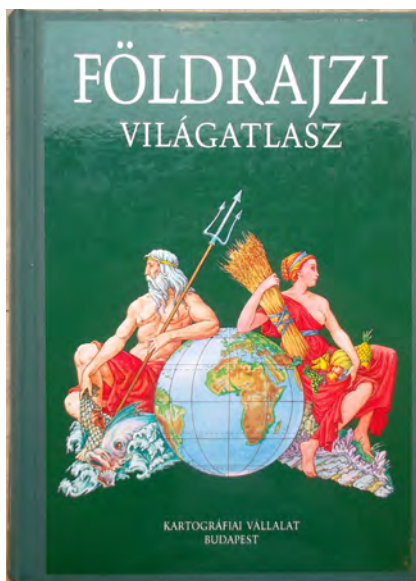

38. ábra. A Föld országai

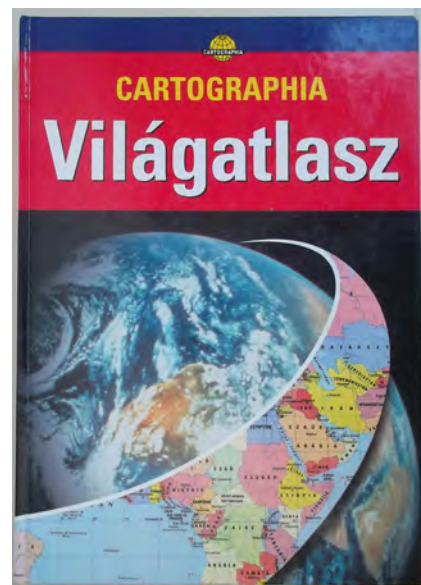
10. 2. Későbbi kiadások

Ennél az atlasznál csak egy utód cég, a Cartographia Kft. jelentetett meg később újabb kiadásokat. Az újabb kiadások előbb kis mértékben, később jelentősebben változtak, de mindegyiknek az alapja az 1992-es atlasz.

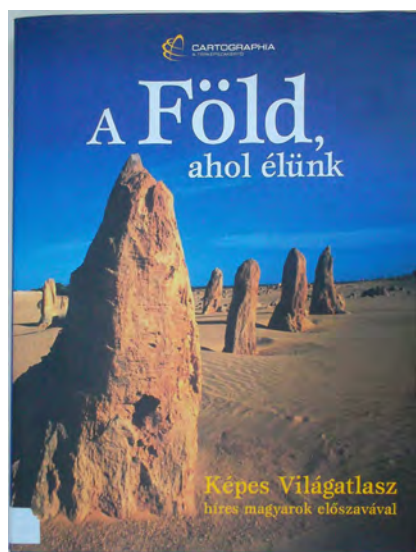
1995-ben, majd az utána következő években többször is megjelent Cartographia Világatlasz címen (40. ábra), 2001-től ugyanezen a címen, de már újabb borítóval adták ki. 2005-ben A Föld, ahol élünk címmel jelent meg az atlasz sok fényképpel kiegészítve (41. ábra). 2006-tól szintén Földrajzi világatlasz címen, természetesen még újabb, tetszetősebb borítóval adták ki (42. ábra).

39. ábra. Az 1992-es kiadás borítója

40. ábra. Az 1995-ös kiadás borítója

41. ábra. A 2005-ös kiadás borítója

42. ábra. A 2006-os kiadás borítója

11. Összefoglalás

Dolgozatomban a Kartográfiai Vállalat világtlaszaival foglalkoztam, amelyek a korszak meghatározó atlaszai voltak. A vállalat fennállása (1954–1992) alatt ezek az atlaszok tájékoztatták, informálták a lakosokat, segítették a világban történt események földrajzi elhelyezését.

Először rövid történelmi áttekintést adtam a 20. század első felének fontosabb magyar atlaszairól. Ezek az atlaszok magas színvonalú, szép kivitelű munkák, melyeket a korszak legjobb térképkészítői készítettek, mint pl.: Kogutowicz Manó, dr. Brózik Károly, dr. Cholnoky Jenő. Ezután a Kartográfiai Vállalat indulásáról írtam, amely kezdetben nehezen, de később egyre jobban fejlődött, és rengeteg kiadványa jelent meg az évek folyamán.

Ezt követően elemeztem a vállalat mindegyik világtlaszát, és kitértem az összes kiadásra. Az első atlasz 1959-ben jelent meg, azután egészen 1979-ig ennek az atlasznak a bővített, javított kiadásai kerültek a boltokba. Majd új atlasz készítésébe fogtak, és 1992-ig a vállalat fennállásáig, de még később is, az utódvállalatok kiadásában, ennek az atlasznak a térképei adták a további atlaszok alapját. A több megjelent földrajzi atlasz mellett egy történelmi is elkészült. Ezek az atlaszok szép kivitelű, pontos munkák voltak, melyek a közönség körében is népszerűek voltak.

12. Hivatkozott irodalom

Folyóiratcikkek:

Balla György (1959): Az új magyar Világatlasz. *Geodézia és Kartográfia*, 1959/4, pp. 295–297.

Balla György (1959/2): Egy névmutató elkészítése. *Geodézia és Kartográfia*, 1959/4, pp. 294–295.

Domokos György (1985): Megjelent a Nagy Világatlasz. *Térképész*, 1985/4, pp. 2–4.

Dudar Tibor (1962): A Politikai és Gazdasági Világatlasz készítéséről. *Geodézia és Kartográfia*, 1962/2, pp. 110–113.

Dr. Hegyi Gyula (1989): A Kartográfiai Vállalat alapítása és fejlődése (1. rész). *Geodézia és Kartográfia*, 1989/6 pp. 449–457.

Martinovich Sándor (1981): Néhány mondat az új világtatlaszról. *Térképész*, 1981/4, pp. 14–15.

Martinovich Sándor (1986): A Nagy Világatlasz szerkesztési elvei és ábrázolási módszerei. *Geodézia és Kartográfia*, 1986/4 pp. 275–281.

Dr. Papp-Váry Árpád (1991): Történelmi világtatlasz. *Geodézia és Kartográfia*, 1991/5 pp. 371–372.

Hőnyi Ede (2013): személyes közlés. Elhangzott az MFTTT Kartográfiai Szakosztálya előadásán 2013. december 12-én (ELTE TTK Kari tanácsterem)

13. Köszönetnyilvánítás

Köszönöm témavezetőmnek, Dr. Márton Mátyásnak, a dolgozatíráshoz nyújtott sok segítségét, a rendelkezéseimre bocsájtott forrásokat és a sok fontos információt.

Nyilatkozat

Alulírott, Veszely Zsuzsanna nyilatkozom, hogy jelen dolgozatom teljes egészében saját, önálló szellemi termékem. A dolgozatom sem részben, sem egészében semmilyen más felsőfokú oktatási vagy egyéb intézménybe nem nyújtottam be. A diplomamunkámban felhasznált, szerzői joggal védett anyagokra vonatkozó engedély a mellékletben megtalálható.

A témavezető által benyújtásra elfogadott diplomamunka PDF formátumban való elektronikus publikálásához a tanszéki honlapon

HOZZÁJÁRULOK

NEM JÁRULOK HOZZÁ

Budapest, 2014. január 6.

.....

(a hallgató aláírása)